

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

МАТЕРІАЛИ

**ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ»**

**Харків
«Право»
2020**

Матеріали для практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Юридична психологія» (обов'язкова) для студентів денної форми навчання другого (магістерського) освітньо-кваліфікаційного рівня галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» / уклад. В. Ю. Шепітько, В.М. Шевчук, В. В. Білоус та ін. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. 65 с.

У к л а д а ч і: В. Ю. Шепітько,
В. М. Шевчук,
В. В. Білоус,
М. В. Костенко,
Н. В. Павлюк,
Г. О. Чорний.

Затверджено кафедрою криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 2 від 02 вересня 2020 р.)

ВСТУП

Будь-яка сфера професійної діяльності юриста — правотворча, правозастосовна чи правоохоронна, певним чином пов'язана з необхідністю взаємодії з психікою інших суб'єктів; вивченням психічних явищ учасників різних слідчих (розшукових) та судових дій; опануванням психологічних основ поведінки осіб з різним темпераментом, характером, віком, спрямованістю особистості; розумінням власних станів та причин їх виникнення; виявленням загальних закономірностей психічної діяльності в системі «людина-право». Психологічні знання відіграють значну роль у діяльності юриста, що детермінується особливостями професії.

Юридична психологія як наука, що вивчає особливості психіки людини, які виявляються у сфері суспільних відносин урегульованих правом, озброює юриста знаннями, що не тільки пов'язані з теоретичними проблемами психологічної науки, а й розкривають психологічні закономірності правового регулювання; створенням професіограм юридичних професій для удосконалення діяльності відповідних органів й уповноважених осіб, які ведуть боротьбу зі злочинністю; з'ясуванням умов і причин правопорушень; психологічними основами запобігання злочинам та ресоціалізації засуджених; структурним підходом до організації слідчої та судової діяльності тощо.

Цілями вивчення навчальної дисципліни «Юридична психологія» є отримання студентами системних знань та уявлень про юридичну психологію як наукову та навчальну дисципліну; формування теоретичних знань про: базові поняття, що мають комплексну психолого-юридичну сутність; предмет і зміст основних галузей юридичної психології: правової, кримінальної, судової, пенітенціарної та ін.; історію розвитку юридичної психології і її сучасні напрями; природничо-наукові основи юридичної психології; методи юридичної психології; проблемні питання психологічної характеристики процесуальної діяльності; психологічні основи проведення

окремих слідчих (розшукових) та судових дій; специфіку пізнавальної, конструктивної, комунікативної, посвідчувальної діяльності слідчого, судді; процес формування внутрішнього переконання у слідчих, суддів; основні детермінанти формування особистості злочинця; механізм формування злочинної поведінки; закономірності, що стосуються зміни психічних властивостей особи, яка вчинила злочин; психологічні та організаційно-правові засади судово-психологічної експертизи; особливості психіки особи, що відбуває покарання; специфіку формування колективів засуджених та чинники, що зумовлюють цей процес; методи та прийоми правового виховання громадян з метою профілактики щодо окремих осіб і груп населення.

Завданнями вивчення «Юридичної психології», яка являє собою не просте з'єднання правознавства та психології, а самостійну навчальну дисципліну, тісно пов'язану з юриспруденцією, психологією, педагогікою, соціологією, етикою та іншими гуманітарними знаннями, є: опанування знань про природу, механізми та функції людської психіки, умови та можливості активного впливу на її процеси, властивості, стани в ході здійснення правотворчої, правозастосовної чи правоохоронної діяльності; засвоєння основних понять і базових концепцій сучасної юридичної психології; набуття уявлень про роль юридичної психології у підвищенні ефективності професійної діяльності юриста; формування умінь доцільного застосування науково обґрунтованих рекомендацій юридичної психології у вирішенні повсякденних професійних завдань; удосконалення навичок психологічного аналізу ситуацій, що виникають в процесі юридичної діяльності та ефективного використання результатів аналізу у вирішенні практичних завдань професійної діяльності.

ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН, ЛЕКЦІЙ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ п/п	Тема	Кількість годин
1	2	3
<i>Лекції</i>		
1	Предмет, система, методи, історія розвитку та сучасний стан юридичної психології	2
2	Особистість і структура її психологічних властивостей	2
3	Система психічних процесів. Емоції та воля	2
4	Психологічний аналіз діяльності людини. Психологія доказування	2
5	Психологічні основи проведення слідчих дій. Психологія допиту	2
6	Психологія пред'явлення для впізнання. Психологія слідчого експерименту	2
7	Психологія огляду місця події. Психологія обшуку	2
8	Психологія судового процесу та судових дій	2
9	Судово-психологічна експертиза	2
10	Кримінальна психологія	2
11	Пенітенціарна психологія	2
	Загалом	22
<i>Практичні заняття</i>		
1	Предмет, система, методи, історія розвитку та сучасний стан юридичної психології	2

2	Особистість і структура її психологічних властивостей	2
3	Система психічних процесів. Емоції та воля	2
4	Психологічний аналіз діяльності людини. Психологія доказування	2
5	Психологія огляду місця події	2
6	Психологія допиту	2
7	Психологія обшуку	2
8	Психологія пред'явлення для впізнання	2
9	Психологія слідчого експерименту	2
10	Психологія судового процесу та судових дій	2
11	Судово-психологічна експертиза	2
12	Кримінальна психологія	2
13	Пенітенціарна психологія	2
	Загалом	26
<i>Самостійна робота</i>		
1	Предмет, система, методи, історія розвитку та сучасний стан юридичної психології	6
2	Особистість і структура її психологічних властивостей	4
3	Система психічних процесів. Емоції та воля	4
4	Психологічний аналіз діяльності людини. Психологія доказування	6
5	Психологія огляду місця події	6

6	Психологія допиту	8
7	Психологія обшуку	6
8	Психологія пред'явлення для впізнання	4
9	Психологія слідчого експерименту	4
10	Психологія судового процесу та судових дій	6
11	Судово-психологічна експертиза	6
12	Кримінальна психологія	6
13	Пенітенціарна психологія	6
	Загалом	72
	Разом	120

ПЛАНІ ТА ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Загальні положення

Практичні заняття – важлива форма навчання студентів. Їх мета полягає в набутті практичних навичок застосування психологічних прийомів, методів та засобів. Вони проходять у формі виконання завдань, ділових ігор, складання необхідних документів, вирішення ситуаційних завдань.

До кожної теми навчальної дисципліни «Юридична психологія» наведені найважливіші питання, список додаткової літератури, завдання з рекомендаціями щодо їх виконання, а також фабули конкретних кримінальних проваджень та ситуації, які є необхідними для виконання завдань з метою опанування відповідної тематики курсу юридичної психології.

Під час підготовки до занять студенти мають опрацювати відповідні розділи підручника і додаткову літературу, ознайомитися з необхідними нормативно-правовими актами, виконати інші завдання та роботи, які відводяться на позааудиторний час.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ВСІХ ТЕМ:

Бараненко Б. І. Психологія оперативно-розшукової діяльності : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 272 с.

Барко В. І., Ірхін Ю. Б., Морозова Т. Р., Никифорчук Д. Й. Психологічне супроводження оперативно-розшукової діяльності в органах внутрішніх справ : навч. посіб. Київ : Друкарня МВС, 2007. 92 с.

Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів : Новий Світ – 2000, 2009. 380 с.

Блэкборн Р. Психология криминального поведения. СПб и др. : Питер : Питер принт, 2004. 495 с.

Бобечко Н. Р., Бойко В. П., Жолнович І. В., Когутич І. І. Основи загальної та юридичної психології : курс лекцій : навч. посіб. / за ред. В. Т. Нора. Київ : Ін Юре, 2014. 280 с.

Бочелюк В. Й. Юридична психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 336 с.

Будіянський М. Ф. Використання психологічних знань у розслідуванні злочинів : учбово-метод. посіб. Одеса. Астропринт, 2001. 96 с.

Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник. 6-е изд., перераб. СПб. : Питер, 2009. 608 с.

Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. 952 с.

Воронов О. І., Плешко Е. А., Дончак А. М. Психологія прийняття рішень в професійній діяльності : навч.-метод. посіб. для спец. (проф.) підгот. прокурор.-слідч. складу військ. Одеса : Фенікс, 2016. 157 с.

Головаха Е. И., Панина Н. В. Психология человеческого взаимопонимания. Киев : Политиздат Украины, 1989. 189 с.

Гончаренко В. Г. Лекції з судової психології, читані в Академії адвокатури України. Київ : Академія адвокатури України, 2008. 280 с.

Дружилов С. А. Психология профессионализма. Инженерно-психологический подход : монография. Харьков : Гуманитарный центр. 2011. 296 с.

Дулов А. В. Судебная психология : учеб. пособие для студ. юрид. спец. по одноимен. курсу. Изд. 2-е, исправл. и доп. Минск : Вышэйшая школа, 1975. 464 с.

Еникеев М. И. Юридическая психология : учебник. Москва : Норма, 2012. 512 с.

Зелинский А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении : монография. Харьков : Вища школа, 1986. 168 с.

Кацавец Р. С. Юридична психологія : навч. посіб. 2-ге вид., допов. Київ : Алерта, 2019. 150 с.

Коновалова В. Е. Организационные и психологические основы деятельности следователя. Киев : РИО МВД УССР, 1973. 122 с.

Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений : монография. Харьков : Вища школа, 1978. 143 с.

Коновалова В. О. Правова психологія : навч. посіб. Харків : Основа, 1996. 184 с.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. 2-ге вид. переробл. і допов. Харків : Право, 2008. 240 с.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : посіб. для підгот. до іспиту. Харків : Право, 2019. 192 с.

Костицький М. В., Марчак В. Я., Черновський О. К., Федіна А. В. Судова психологія : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2013. 495с.

Кочемировська О. О. Вікова психологія для суддів: дитина в контактi з законом. Харків, 2010. 68 с.

Кудерміна О. І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності : монографія. Чернівці : Наші книги, 2012. 415 с.

Леонова А. Б. Психодиагностика функциональных состояний человека : монография. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1984. 200 с.

Леонтьев А. Н. Психология познавательной деятельности. Москва : Изд-во МГУ, 1978. 151 с.

Мухіна Г. В. Юридична психологія : навч.-метод. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. Київ : Дакор, 2019. 236 с.

Орбан-Лембрик Л. Е., Кошинець В. В. Юридична психологія : навч. посіб. Чернівці : Книги – XXI, 2007. 448 с.

Психологія : підручник для студ. вищ. навч. закладів / кол. авторів: С. Д. Максименко, Т. Б. Хомуленко та ін.; за ред. І. Ф. Прокопенка. Харків : Фоліо. 2012. 863 с.

Психологія слідчої діяльності : навч. посіб. / кол. авторів: В. Г. Андросюк, О. М. Корнєв та ін.; за заг. ред. Л. І. Казміренко. Київ : Правова єдність, 2009. 199 с.

Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей : науч.-практ. руководство. Москва : Юрлитинформ, 2001. 352 с.

Черновський О. К. Теоретичні засади та прикладні аспекти сучасної судової психології : монографія / наук. ред. В. Я. Марчак. Чернівці : Технодрук, 2014. 351с.

Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология : учеб. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : ТК Велби, Проспект, 2005. 472 с.

Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник. 3-тє вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2019. 288 с.

Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності : навч. посіб. Харків : Право, 2006. 160 с.

Шиханцов Г. Г. Юридическая психология : учебник для вузов. Изд. 2-е. Москва : Зерцало-М, 2006. 272 с.

Юридична психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / кол. авторів: О. Є. Самойлов, М. С. Корольчук та ін. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 432 с.

Юридична психологія : підручник / кол. авторів: Д. О. Александров, В. Г. Андросюк та ін.; за заг. ред.: Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. Київ : КНТ, 2007. 360 с.

Тема 1. Предмет, система, методи, історія розвитку та сучасний стан юридичної психології (2 години)

- 1. Поняття та предмет юридичної психології.**
- 2. Історія розвитку та сучасний стан юридичної психології.**
- 3. Система юридичної психології.**
- 4. Завдання юридичної психології.**
- 5. Місце юридичної психології в системі наук.**
- 6. Методи юридичної психології.**

Завдання:

1. Порівняйте об'єкт дослідження загальної та юридичної психології.
2. Назвіть етапи розвитку юридичної психології.
3. Зробіть схематичне зображення галузей юридичної психології та окресліть предмет їх дослідження.
4. Зробіть схематичне зображення зв'язків юридичної психології та інших наук. Розкрийте його зміст.
5. Зробіть схематичне зображення структури методів юридичної психології. Розкрийте його зміст.
6. В процесі підвищення кваліфікації слідчих необхідно встановити рівень розумового потенціалу, творчі здібності, емоційні властивості та рівень знань, вмінь і навичок. Який саме з методів юридичної психології доцільно застосувати у цьому випадку?
7. К. підозрюється у вчиненні крадіжки продовольчих товарів із супермаркету. Він є батьком трьох дітей, останнім часом не має постійного місця роботи. Визначте, які методи юридичної психології можливо використовувати при підготовці до допиту для аналізу особистісних якостей підозрюваного, мотивів учинення діяння та обставин, що пом'якшують його провину?
8. Охарактеризуйте метод тестування та види тестів, що застосовуються в юридичній психології.
10. Використовуючи біографічний метод, проаналізуйте особу Онопрієнко.
11. Для з'ясування методу тестування в аудиторний час проведіть діагностику своєї особистості за Колірним тестом Люшера або Тестом на профорієнтацію (на вибір) :
  - а) повний колірний тест Люшера [Електронний ресурс] Режим доступу: https://psytests.org/result?v=lus18QQrFcGGj1E_IkV
  - б) тест на профорієнтацію [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.google.com/url?q=http%3A%2F%2Ftest.msk.ru%2Fcgi-bin%2Fendtest6.cgi%3F238%260%261%264%263%267%264%266%265&sa=D&sntz=1&usg=AFQjCNFCRGMOfgIYKInPfTIVbRnLe4GUA>

12. У позааудиторний час підготувати презентацію щодо одного із відомих психологічних експериментів.

Список додаткової літератури:

Бедь В.В. Юридична психологія: навчальний посібник. Львів: «Новий Світ – 2000», 2009. 380 с.

Гончаренко В. Г. Лекції з судової психології, читані в Академії адвокатури України. Київ : Академія адвокатури України, 2008. 280 с.

Коновалова В. О. Правова психологія. Харків, 1996.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

Коновалова В. О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія : посіб. для підгот. до іспиту. Х.: Право, 2019. 192 с.

Основи загальної та юридичної психології: навч. посіб. / Н.Р. Бобечко, І.І. Когутич, В.П. Бойко, І.В. Жолнович; за ред. В.Т. Нора. К.: Ін Юре, 2014. 280 с.

Повний колірний тест Люшера [Електронний ресурс] Режим доступу: https://psyttests.org/result?v=lus18QQrFcGGj1E_IkB

Тест на профорієнтацію [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.google.com/url?q=http%3A%2F%2Ftest.msk.ru%2Fcgi-bin%2Fendtest6.cgi%3F238%260%261%264%263%267%264%266%265&sa=D&sz=1&usq=AFQjCNFCRGMOfgIYKInPfTIVbRnLe4GUA>

Орбан-Лембрик Л. Е., Кошинець В. В. Юридична психологія: Навчальний посібник. Чернівці: Книги – XXI, 2007. 448 с.

Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. Юридична психологія: Підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2019. 288 с.

Юридична психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Є. Самойлов, М.С. Корольчук, В.М. Корольчук, С.М. Миронець, Г.М. Ржевський. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 432 с.

Юридична психологія : підручник / кол. авторів: Д. О. Александров, В. Г. Андросюк та ін.; за заг. ред.: Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. Київ : КНТ, 2007. 360 с.

Тема 2. Особистість і структура її психологічних властивостей (2 години)

1. Поняття особистості та її суспільно-історична обумовленість.
2. Поняття, типи, фізіологічні основи темпераменту.
3. Поняття та структура характеру. Акцентуації характеру.

4. Поняття, види, рівні, закономірності формування здібностей.

Завдання:

1. *Охарактеризуйте співвідношення соціального та біологічного в формуванні особистості.*
2. *Розкрийте та структуруйте поняття індивід, людина, особистість, індивідуальність.*
3. *Віднесіть вказані елементи структури особистості (мотивація, темперамент, здібності, емоції, настанови, спілкування, характер, навички, задатки) до відповідних аналітичних підходів щодо тлумачення поняття особистості: соціально-психологічного; індивідуально-психологічного; діяльнісного; генетичного.*
4. *Співставте елементи структури особистості (темперамент, характер, здібності, спрямованість) з їх відповідними визначеннями - психологічні риси особистості, що визначають:*
  - а) потенціальні можливості людини у виконанні певної діяльності;*
  - б) активний характер відносин та дії людини у соціальному середовищі;*
  - в) динаміку проявів особистості у різних видах діяльності та у відносинах з оточуючим середовищем;*
  - г) відношення людини до соціального середовища та виконуємої діяльності.*
5. *Проаналізуйте основні методики щодо визначення типу темпераменту особистості. У позааудиторний час проведіть свою порівняльну діагностику особистості за опитувальником Айзенка (версія ЕРІ).*
6. *Ділова гра “Темперамент”: Студенти розподіляються на пари. Завдання кожної пари за допомогою психологічних методів виявити поведінкові особливості, на підставі яких діагностувати прояви відповідного типу темпераменту та обґрунтувати свій висновок перед групою.*
7. *Який тип темперамента найбільш відповідає особистості слідчого, судді, прокурора, адвоката, оперативного працівника? Обґрунтуйте.*
8. *Ділова гра “Характер”: Студенти розподіляються на пари. Завданням є виділення вольвих, інтелектуальних, емоційних рис характеру партнера та зазначення проявів, за якими їх можна встановити.*

9. Для з'ясування методики щодо визначення типу акцентуацій особистості проведіть у позааудиторний час діагностику своєї особистості за опитувальником Леонгарда-Шмішека.

10. Як ви вважаєте, чи можливо за допомогою методів аудіовізуальної діагностики визначити тип темпераменту та риси характеру особи? Який час потрібний для цього? Проведіть експрес діагностику викладача та одногрупників.

11. Ділова гра "Характеристика": всім студентам пропонується написати своє прізвище на окремих ідентичних за розміром та кольором аркушах; аркуші згортаються та перемішуються, після чого студенти по черзі обирають аркуш із прізвищем одногрупника, на якого потрібно скласти психологічну характеристику за відповідними правилами (завдання виконується анонімно). Викладач оголошує складені характеристики, за якими студенти повинні визначити особу, щодо якої відносяться визначені індивідуально-психологічні ознаки.

12. Потерпілий Д. по справі про тілесні ушкодження на допиті поведився агресивно, використовував ненормативну лексику, образливі жести та погрози в сторону підозрюваного У. Як можливо охарактеризувати поведінку потерпілого Д., та які акцентуйовані риси характеру можна в нього виділити?

13. У позааудиторний час опрацювати публікації в засобах масової інформації з метою аналізу психологічних особливостей обраного злочинця.

14. Проаналізуйте індивідуально-психологічні особливості особистості:

а) за даними психодіагностичного дослідження особи встановлено:

в емоційно-вольовій сфері - емоційна нестійкість, тривожність, чутливість до впливу навколишнього середовища, тенденція до драматизації переживань, невідповідність емоційних реакцій силі і якості подразників, образливість, егоїзм, вразливість, діяльність, ініціативність, занепокоєння і недовірливість, мінливість, запальність, безтурботність, знижений емоційно-вольовий контроль; у звичайних життєвих ситуаціях схильність до компромісів, однак, в конфліктних ситуаціях прояви агресії, як захисної реакції; дратівливість, завзятість і наполегливість при відстоюванні своєї думки і поглядів, суб'єктивна впевненість у своїй правоті;

в комунікативній сфері - достатня товариськість з оточуючими балакучість, потреба в емоційній залученості, прояви артистизму,

вразливість, чутливість до оцінок і реакцій оточуючих, залежність від думок і вимог соціальної групи, марнославство, жалість до себе, прагнення до гри певної соціальної ролі; по відношенню до близьких - чуйність, відкритість, доброзичливість;

б) за даними психодіагностичного дослідження особи встановлено:

в інтелектуальній сфері - розвиток відповідає отриманій освіті, життєвому досвіду; властиві низька оперативність, рухливість мислення, недостатньо розвинений рівень загальної культури та ерудованості, розвинена увага та здатність оперувати абстракціями, інертність психічних процесів; чутливість до інтелектуального навантаження; увага, пам'ять, мислення функціонують в межах вікової норми; нестійка самооцінка середнього рівня, виявляє знання себе та своїх якостей;

в емоційно-вольовій сфері – емоційна нестійкість, обумовленість поведінки гостро актуальними емоціями та бажаннями (невміння та/або небажання стримувати задоволення своїх бажань, яскраво виражене прагнення до невідкладного задоволення та до гострих почуттів, без оглядки на наслідки своїх вчинків), збудливість, знижений емоційно-вольовий контроль, ригідність, схильність до фіксації на негативних емоційних переживаннях; малозначні і індиферентні подразники викликають неадекватні спалахи роздратування; автономність в соціальній поведінці, схильність до ризику і до порушення морально-етичних правил, низький контроль емоцій і поведінки; при невдачі та протидії з боку оточуючих можливі спалахи гніву, роздратування.

в комунікативній сфері – низька контактність у спілкуванні, холодність, формальність міжособистісних стосунків (уникає близькості, життям друзів та близьких не цікавиться, знайомства зазвичай носять поверхневий і формальний характер), грубість, занудство, похмурість, гнівливість, схильність до хамства і брані, конфліктів, в яких є активною провокуючою стороною.

15. У позааудиторний час проведіть свою діагностику за методикою многофакторного дослідження особистості Кеттелла.

16. Охарактеризуйте та структуруйте поняття здібності, задатки, обдарованість, талант та геніальність.

Список додаткової літератури:

Головаха Е. И., Панина Н. В. Психология человеческого взаимопонимания. Киев: Политиздат Украины, 1989. 189 с.

Канівець Р.С. Юридична психологія. Навч. посіб. 2-ге вид., доповн. К.:

Алерта, 2019. 150 с.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

Короткий психологічний словник / за ред В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1978. 192 с.

Кудерміна О. І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності : монографія. Чернівці: Наші книги, 2013. 415 с.

Леонова А. Б. Психодиагностика функциональных состояний человека. Москва: МГУ, 1984. 200 с.

Методика многофакторного исследования личности Кэттелла [Електронний ресурс]- Режим доступу: <https://psytests.org/cattell/index.html>

Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений. Киев: Либідь, 1990. 192 с.

Опитувальник Шмішека [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://psytests.org/leonhard/sm88-run.html>

Особистісний опитувальник Г. Айзенка [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://psytests.org/eysenck/epiA.html>

Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. Москва: Изд-во МГУ, 1982. 320 с.

Словарь-справочник по психологической диагностике / Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М., отв. ред. С. Б. Крымский. Киев: Наук. думка, 1989. 200 с.

Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. Юридична психологія: Підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2019. 288 с.

Тема 3. Система психічних процесів. Емоції та воля (2 години)

- 1. Емоції: поняття, види та природа виникнення.**
- 2. Почуття як вища ступінь розвитку емоцій. Види та сутність вищих почуттів.**
- 3. Конфліктні емоційні стани – страх, стрес і фрустрація, їх вплив на пізнавальні та регулятивні функції організму людини.**
- 4. Фізіологічний афект як психологічна категорія: поняття, риси та юридична значимість.**
- 5. Воля як саморегулятор діяльності та поведінки особи. Етапи формування вольової дії. Вольові психічні стани - рішучість, наполегливість, упевненість, цілеспрямованість, ініціативність.**
- 6. Мотив: поняття та етапи формування. Значення мотиву у юридичній діяльності.**

Завдання:

1. Розгляньте природу виникнення та характерні риси настрою, афектів та почуттів. Яким чином зазначені класи емоцій впливають на поведінку людини.

2. Виділіть із переліченого види вищих почуттів: - художні; моральні; - творчі; - інтелектуальні; - наукові; - естетичні; - практичні. Обґрунтуйте свою відповідь та надайте вірний перелік із зазначенням детермінуючих чинників їх виникнення та розвитку.

3. Дайте розширену характеристику емоційних станів підвищеної психічної напруги: - тривога; - страх – стрес; - афект; - фрустрація. Зазначте особливості впливу на пізнавальну та регулятивну функцію особи.

4. Потерпіла, безпосередньо після вчиненого відносно неї розбійного нападу, повідомила, що злочин вчинили 3 особи чоловічої статі великої статури, з наявними на руках та пальцях рук татуюваннями, з короткою зачіскою. У подальшому така інформація не підтвердилась. Яким чином страх впливає на пізнавальну та регулятивну діяльність потерпілих від злочинів.

5. Громадянка Б., яка є свідком учиненого замаху на вбивство повідомила, що спочатку почула крик людини, а потім, обернувшись, чітко бачила та запам'ятала особу чоловічої статі, середнього зросту, великими блакитними очами, темним волоссям. Останній штовхнув потерпілу на асфальт та намагався 3-4 рази вдарити ножем у ліву частину тіла.

Назвіть та дайте характеристику стадій стресу. Зазначте види стресорів.

6. Потерпіла В. по справі про звалтування знаходиться у стані фрустрації. Як це може впливати на результати допиту на досудовому слідстві та в суді? Дайте повну характеристику емоційного стану фрустрація.

7. Зазначте основні риси фізіологічного афекту та проведіть його розмежування з патологічним афектом.

8. Громадянин Ц., який працює в одному з вищих навчальних закладів міста на кафедрі історії мистецтв під час перебування на вулиці

Пушкінська буд. 58 був ображений слова які містили нецензурну брань, що принижують його честь та гідність як особи. Внаслідок сутички потерпілому Х. були завдані тяжкі тілесні ушкодження.

Вирішіть питання можливості вчинення злочину в стані сильного душевного хвилювання. Які чинники можуть бути підґрунтям виникнення стану сильного душевного хвилювання.

9. Проаналізуйте етапи формування складного вольового акту та зазначте особливості його застосування в юридичних науках. (На прикладі стадій вчинення злочину - готування та замах на злочин, закінчений та незакінчений злочин. ст.ст. 13, 14, 15 КК України).

10. Розгляньте етапи формування мотиву та визначте його значення на прикладі розмежування видів умислу (ст. 24 КК України).

Список додаткової літератури:

Будянский М.Ф. Використання психологічних знань у розслідуванні злочинів. Навчально-методичний посібник. Одеса. Астропринт, 2001. 96 с.

Бурдін В.М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сильного душевного хвилювання. Монографія. Львів: ПАІС, 2006. 200 с.

Кириленко Т.С. Суб'єктивність емоційних переживань. // Вісник Соціологія, Психологія, Педагогіка. Вип. 12-13. 2002. С. 35-37.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

Основи загальної та юридичної психології: курс лекцій. навч. посіб. / Н.Р. Бобечко, В.П. Бойко, І.В. Жолнович, І.І. Когутич; за ред. В.Т. Нора. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 224 с.

Шепітько В.Ю. Психологія судової діяльності: навч. посібник. Харків: Право, 2006. 160 с.

Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. Юридична психологія: Підручник. 3-те вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2019. 288 с.

Шеховцова Л.І. Проблеми визначення сутності та місця емоційного стану особи, яка скоїла злочин за кримінальним законодавством України. // Вісник Запорізького державного університету. 2004. С. 181-183.

Юридична психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Є. Самойлов, М.С. Корольчук, В.М. Корольчук, С.М. Миронець, Г.М. Ржевський. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 432 с.

Тема 4. Психологічний аналіз діяльності людини. Психологія доказування (2 години)

- 1. Поняття та структура діяльності людини. Види діяльності.**
- 2. Дія як елемент діяльності. Поняття простих та складних дій, їх види. Розвиток людської діяльності - вміння, навички і звички. Закономірності та умови успішного формування навичок.**
- 3. Психологічна характеристика процесуальної діяльності та її компоненти (правова регламентація, наявність владних повноважень, дефіцит часу, вирішення різноманітних розумових завдань, протидія зацікавлених осіб тощо).**
- 4. Професійна деформація: поняття, риси та шляхи подолання. Поняття професіограми. Короткі професіограми слідчого, судді, прокурора, захисника.**
- 5. Доказування як пізнавальний процес. Об'єкти, форма, напрямки, засоби і результати пізнавальної діяльності. Роль та класифікація моделей у пізнанні (реальні та ідеальні, прості та складні, статичні та динамічні). Професійна інтуїція та логічні (раціональні) процеси у судово-слідчому мисленні.**
- 6. Види планування: орієнтувальне, організаційне, планування виконання, допланування та етапи його здійснення.**
- 7. Види слідчої (судової) діяльності - пізнавальна, конструктивна, комунікативна, посвідчувальна.**

Завдання:

1. Виділіть з переліченого які види діяльності досліджуються в юриспруденції: - правомірна; - протиправна; - бездіяльність; - слідча; - судова; - оперативно-розшукова; - експерта; - прокурорська та адвокатська - діяльність злочинних груп.

Обґрунтуйте свою відповідь та надайте вірний перелік видів діяльності.

2. Виділіть з переліченого види діяльності та обґрунтуйте свою відповідь: - процесуальна; - трудова; - судова; - ігрова; - прокурорська; - навчальна; - навчальна та трудова.

3. Дайте розширену характеристику таким складовим діяльності як цілеспрямованість, плановість, систематичність. Яким чином зазначені елементи впливають на процесуальну діяльність.

4. Проведіть розмежування між стадіями оволодіння робочими операціями на прикладах юридичної діяльності.

5. Охарактеризуйте такі компоненти психологічної характеристики процесуальної діяльності як детальна правова регламентація, наявність владних повноважень, дефіцит часу, комунікабельність, конструктивність, посвідчувальність, вирішення різноманітних розумових завдань, протидія зацікавлених осіб та негативні емоції та встановіть кореляційні зв'язки між ними.

6. Проаналізувати сутність, структуру та провести розмежування понять «професійна деформація», «професійне вигорання» та «професійна деградація». Які можливі шляхи їх подолання.

7. Ділова гра «Професіограма»: студенти розподіляються на 3-4 групи та складають відповідну професіограму «Слідчого», «Детектива», «Прокурора», «Захисника», «Суді» з урахуванням особливостей та специфіки покладених процесуальних вимог.

8. Провести детальний аналіз застосування у слідчо-судовому мисленні професійної інтуїції та логічних (раціональних) процесів. Провести відмінність та особливості застосування інтуїтивного та логічного мислення в структурі психології прийняття рішення слідчим, прокурором та суддею.

9. Проаналізуйте види слідчої (судової) діяльності - пізнавальної, конструктивної, комунікативної, посвідчувальної. З'ясуйте їх структуру, сутність.

10. Виділіть з перелічених необхідні особливості комунікативної діяльності слідчого: - вибірковий характер осіб спілкування; - примусовий характер спілкування; - планування та чітка його організованість; - невизначеність предмета спілкування; 2 - високий рівень усної та письмової мови; - вільна форма спілкування; - емоційний інтелект; - високий ступень конфліктності; - наявність психологічних знань; - допустимість різних видів психологічного впливу та тиску; Надайте вірний перелік особливостей комунікативної діяльності слідчого.

Список додаткової літератури:

Бочелюк В.Й. Юридична психологія. Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 336 с.

Васильев В. Л. Юридическая психология. 6-е изд., перераб. и доп. СПб.: Питер, 2009. – 608 с.

Еникеев М. И. Юридическая психология. С основами общей и социальной психологии: Учебник для вузов. М.: Норма, 2005. 640 с.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

Коновалова В. О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія : підручник. 2-ге видан. перероб. і допов. Х.: «Право», 2008. 240 с.

Коновалова В. О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія : посіб. для підгот. до іспиту. Х.: Право, 2019. 192 с.

Психологія слідчої діяльності: навчальний посібник / В. Г. Андросюк, О. М. Корнєв, О. І. Кудерміна та ін.: за заг. ред. Л. І. Казміренко. Київ: Правова єдність, 2009. 199 с.

Психология познавательной деятельности. Ред.кол.: А.Н Леонтьев. М.: Изд-во МГУ, 1978. 151с.

Психологія: підручник для студентів вищ. навч. закладів / Кол. авторів; за ред. І.Ф. Прокопенко. Харків: Фоліо. 2012. 863 с.

Познание человека человеком (возрастной, гендерный, этнический и профессиональный аспекты) / под ред.: А. А. Бодалева, Н. В. Васиной. СПб : Речь, 2005. 324 с.

Тіщенко В.В., Загородній В.Є., Белік Л.С. Тактико-психологічні засади слідчої та оперативно-розшукової діяльності : навч.-метод. посіб. : для здобувачів вищої освіти ф-ту прокуратури та слідства (кримінальної юстиції). Одеса : Гельветика, 2019.159 с.

Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. Юридична психологія: Підручник. 3-те вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2019. 288 с.

Шепітько В.Ю. Психологія судової діяльності: навч. посібник. Харків: Право, 2006. 160 с.

Тема 5. Психологія огляду місця події (2 години)

- 1. Психологічні особливості огляду місця події як активного пізнавально-інтелектуального процесу.**
- 2. Суб'єктивні чинники, що впливають на огляд місця події.**
- 3. Місце події — джерело інформації про особистісні особливості злочинця.**
- 4. Типові помилки в ході аналізу обстановки місця події.**
- 5. Інценування місця події. Психологічні можливості викриття.**

6. Побудова уявної моделі події на підставі результатів огляду місця події

Завдання:

1. Вирішіть запропоновані фабули і побудуйте уявну модель події, яка мала місце.

А. На березі водойми, в заростях чагарнику в 110 м від продовольчого магазину було виявлено труп чоловіка. За висновком судово-медичної експертизи, потерпілому, який на момент смерті перебував у стані алкогольного сп'яніння, було нанесено три удари по голові каменем, виявленим поруч із трупом. Слідів волочиння і порушень стану одягу не виявлено. На місці події в 1 м від трупа знайдено пляшку з-під недорогої горілки з численними відбитками пальців руки і долоні потерпілого. Сліди розташовані на верхній частині пляшки. У кишенях одягу потерпілого виявлені гроші і документи. За наявними слідами взуття встановлено, що крім потерпілого на місці події перебував ще один чоловік. Ніяких дій з боку злочинця для приховування слідів злочину вчинено не було.

Б. У відділення поліції звернувся гр. Е., який повернувшись після тижневого відпочинку виявив, що за його відсутності у квартирі сталася крадіжка. Прибувши на місце, і ретельно оглянувши місце події, слідчим було встановлено: об'єктом огляду є 1-кімнатна квартира, розташована на 3 поверсі 9 поверхового будинку. Вхід до квартири обладнано металевими дверима, оснащених дворигельним замком. Замок та двері без видимих пошкоджень. За входом у квартиру розташований коридор, далі - вхід до кухні і кімнати. У протилежній від входу до кімнати стіні - вікно, яке знаходиться в замкненому стані. У ході огляду встановлено, що обстановка квартири не порушена, злочинець узяв тільки найцінніші речі, подбав про знищення слідів.

В. Труп Т. лежав неподалік асфальтованої доріжки, що проходила повз край двору будинку № 3 та № 5 по вул. Садовій, де мешкав потерпілий. Під тілом і біля нього - велика калюжа крові. При зовнішньому огляді трупа виявлено велику рану в потиличній частині голови і рубані рани на тулубу з боку спини, а також на задній частині стегна лівої ноги. На землі біля трупа виявлено глибокі сліди, залишені важким колючо-ріжучим предметом. У 15 м від трупа в східному напрямку росте купка дерев. На одному з яких на

відстані 1,2 м від землі виявлені свіжі рубані сліди, а біля дерева - сліди взуття. «Доріжка» слідів вела в напрямку від дерева до трупа і назад, а потім губилася на твердому ґрунті.

2. За вищенаведеними фабулами визначте: а) психічний стан у момент вчинення злочину; б) рівень злочинного досвіду; в) психологічні риси злочинця.

Обґрунтуйте свою відповідь.

3. Ознайомтеся з наданою фабулою і вкажіть на ознаки інсценування.

А. У відділення поліції надійшло повідомлення про вбивство гр. К., тіло якого було знайдено сином потерпілого А. Молодий чоловік стверджував, що прийшовши додому близько десятої години ранку виявив, що входні двері квартири незамкнені. Тіло батька лежало на підлозі кухні без будь-яких ознак життя. Син повідомив поліції, що останнім часом він з'являвся вдома не часто, оскільки не знаходив з батьком спільної мови. За словами А. батько любив випити і запрошував до дому своїх знайомих. Хлопець стверджував, що коли він підходив до будинку, то побачив як з під'їзду, в якому знаходиться їх квартира, вийшов знайомий батька Ж., який явно поспішав.

При проведення огляду місця події на підлозі кухні було виявлено тіло гр. К. з раневим пораненням в області грудної клітини. Кухонний ніж лежав поруч з тілом, на рукояті якого не було виявлено слідів пальців рук. Наявність крові біля трупа свідчила про те, що інцидент стався саме на цьому місці. Згідно з висновком судово-медичного експерта, смерть настала близько 16 годин тому, тобто, приблизно о 18 годині вечора минулої доби. У квартирі давно не прибирали. Меблі на кухні теж виглядала не дуже охайними. Кухонний стіл був весь у застарілих плямах. На столі стояла недопита пляшка горілки, об'ємом 0,7 літра, два скляних стакани, нарізані помідори, хліб і шматки копченої риби. Від стаканів було відчутно запах спиртного, будь-яких слідів рук на стаканах й пляшці не виявлено, бо їх ретельно протерли. На столі незначна кількість крихт. Структура шматків хліба пориста. Краї нарізаних продуктів рівні без ознак завітрювання.

Б. У своїй трикімнатній квартирі на п'ятому поверсі сучасного багатоповерхового будинку було виявлено тіло генерального директора будівельної компанії "Альянс". Чоловік помер від вогнепального поранення у

праву скроню. На відстані 0,4 метра від його правої руки виявлено пістолет *Walther P99*. При огляді тіла чоловіка на манжеті лівого рукава сорочки знайдені сліди чорнил чорного кольору. У потиличній частині голови є садно.

4. Завдання на перевірку уваги.

А. Увійшовши до квартири подружжя С., слідчий Г. повідомив, що приблизно півгодини тому в їх сусіда Б. здійснено постріл з пневматичної зброї. З травмою голови чоловіка доставлено в лікарню. За словами свідків, стріляти ймовірно з вікон, де розташована квартира сім'ї С. Обличчя господаря покрилося червоними плямами.

- Ні, ви помиляєтеся, цього не могло статися. Наші вікна були зачинені, та й ми з дружиною щойно повернулися додому, за хвилину до вашого приходу. Запитайте хоча б мою дружину.

Слідчий глянув на кухню, де незворушна дружина С. метушилася біля плити. Розкривши пачку спагетті, вона опустила їх у каструлю.

- Що ви, пане слідчий, сталася безглузда помилка. Ми з чоловіком і в руках не тримали зброї. Крім того, в квартирі нікого не було. Ми щойно повернулися з дачі.

Вдома ви перебуваєте давно, - зауважив слідчий Г.

Чому слідчий не повірив поясненням подружжя С.?

Б. Слідчий Федоренко і оперуповноважений Єгоров йшли по стежці, розташованій між будинком Марченка і його гаражем.

- З будь-якого місця на цій доріжці, сказав Єгоров, Марченко міг бачити, як задушили Володіна. Марченко єдиний можливий свідок, але він все заперечує.

- Що ви про це думаєте? - запитав Федоренко, вказуючи на краплі темного кольору вздовж стежки.

- Марченко, - відповів Єгоров, - відносив каністру з відпрацьованою машинною олією в гараж приблизно у той час, коли було вчинено вбивство. Він стверджує, що не помітив дірку в пластиковій каністрі, поки не приніс її до гаражу.

Борисенко подивився на краплі олії більш уважно. Від машини Марченка, що стояла у дворі біля будинку, до середини стежки речовина падала крутими краплями кожні півметра. Від середини стежки до гаража відстань між краплями була приблизно два метри, і вони стали значно вужчими.

Без сумніву, він боїться злочинця, - сказав слідчий.

Як Федоренко здогадався?

Список додаткової літератури:

Алексейчук В.І. Огляд місця події: тактика і психологія : монографія. Харків : Апостіль, 2011. 232 с.

Аминов И. И., Давыдов Н. А., Дедюхин К. Г. и др. Юридическая психология : учеб. для вузов ; под ред. И. И. Аминова и др. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 415 с.

Бедь В. В. Юридична психологія : навчальний посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2005. 380 с.

Васильев В. Л. Юридическая психология : учеб. для вузов. СПб : Питер, 2008. 656 с.

Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 20. Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків : Право, 2018. 952 с.

Еникеев М. И., Образцов В. А., Эминов В. Е. Следственные действия: психология, тактика, технология : учеб. пособ. Москва: Проспект, 2011. 146 с.

Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений : монография. Харьков: Вища школа, 1978. 143 с.

Коновалова В. Е., Шепітько В. Ю. Обыск: тактика и психология : учеб. пособ. Харьков : Гриф, 1997. 80 с.

Орбан-Лембрик Л. Е., Коцинець В. В. Юридична психологія : навч. посіб. Чернівці : Книги - ХХІ, 2007. 448 с.

Основи загальної та юридичної психології: курс лекцій. навч. посіб. / Н.Р. Бобечко, В.П. Бойко, І.В. Жолнович, І.І. Когутич; за ред. В.Т. Нора. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 224 с.

Психологія слідчої діяльності: навчальний посібник: для студ. вищ. навч. закл./ В.Г. Андросюк, О.М. Корнев, О.І. Кудерміна та ін.; за заг. ред.. Л.І. Казміренко. К.: Правова єдність, 2009. 200 с.

Тіщенко В.В., Загородній В.Є., Белік Л.С. Тактико-психологічні засади слідчої та оперативно-розшукової діяльності : навч.-метод. посіб. : для здобувачів вищої освіти ф-ту прокуратури та слідства (кримінальної юстиції). Одеса : Гельветика, 2019.159 с.

Шепітько В.Ю. Психологія судової діяльності. Навч. посібник. Харків: Право, 2006. 160 с.

Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. Юридична психологія: Підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2019. 288 с.

Юридична психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. Є. Самойлов, М. С. Корольчук, В.М. Корольчук та ін. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 432 с.

Тема 6. Психологія допиту (2 години)

1. Стадії формування показань. Суб'єктивні та об'єктивні чинники, що впливають на процес формування показань.

2. Психологічний контакт: поняття, риси та шляхи встановлення.

3. Психологічні основи допиту підозрюваних, обвинувачених. Вплив «захисної домінанти» на поведінку допитуваної особи.

4. Виявлення та викриття неправди в показаннях підозрюваного.

5. Психологічний вплив та психічне насилля. Критерії правомірності та допустимості психологічного впливу.

6. Психологічні основи допиту потерпілих, свідків.

7. Психологія допиту неповнолітніх.

8. Психологічні основи перехресного допиту.

Завдання:

1. За невербальними ознаками та манерою мовної поведінки визначте ознаки повідомлення неправди у показаннях допитуваних осіб. Обґрунтуйте свою відповідь, запропонуйте психологічні і тактичні прийоми виявлення та викриття неправди у запропонованих ситуаціях .

1. Слідчий допитував підозрюваного у вчиненні крадіжки 16-річного А. Той сидів згорбившись, опустивши очі в підлогу, і тільки іноді поглядав спідлоба на слідчого. На запитання слідчого відповідав коротко, говорив "так", "ні". У ході допиту неповнолітній час від часу вовтужився на стільці. Пальці рук хлопця були зчеплені "в замок", у той же час, великі пальці постійно перебували в русі. У процесі розмови підозрюваний покусав нижню губу і іноді покашлював, нібито його щось турбувало в горлі.

2. Свідок П., молода блондинка 23 років розповідала слідчому про побачену нею ситуацію ДТП. Дівчина сиділа схрестивши руки на грудях,

закинувши нога на ногу. Спира рівна, довге волосся красиво спадало на плечі. Під час бесіди слідчий звернув увагу, як свідок часто відкидає їх назад, хоча здавалося, що ніякої необхідності в цьому немає. Дівчина поводитися достатньо впевнено, проте відповідаючи на запитання, нібито випадково торкалася до носа, і час від часу своїми доглянутими пальцями з яскравим манікюром смикала мочку вуха, немов перевіряючи чи не розстібнувся замок на дорогій золотій сережці. Під час розмови свідок робила тривалі паузи, додаючи: "Я, я, я маю на увазі ...." або "е-е, ви ж розумієте про що я?"

3. Розкрийте психологічний механізм ненавмисної помилки потерпілого.

При розслідуванні обставин, пов'язаних із вчиненням нападу на потерпілого Д. двома чоловіками, він описав прикмети злочинців: обидва кремезні, атлетичної статури з масивними головами. У одного з нападників на обличчі видаються вилиці, у іншого - важка нижня щелепа, губи тонкі. Злочинці широкоплечі з потужними руками. Обидва високого зросту, приблизно під два метри. За словами потерпілого нападники удвох били його. Коли ж Д. представили картотеку фотографій, то він впізнав злочинця в молодому чоловікові середньої статури, з відкритим поглядом і веселим виразом обличчя. Інший нападник був затриманий, однак теж не вирізнявся потужною статурою і високим зростом.

4. Поясніть психологічні особливості формування показань потерпілої та причину та природу змін, що відбулися в пам'яті допитуваної.

Повертаючись ввечері додому двадцятирічна М. була зґвалтована. Зі слів потерпілої, коли вона вийшла з автобуса і попрямувала в напрямку своєї багатоповерхівки, звернула увагу, що за нею йде чоловік. Відійшовши від зупинки і зайшовши в арку між будинками дівчина зрозуміла, що чоловік наздоганяє її. Потерпіла перебувала в пригніченому стані і насилу відповідала на запитання слідчого, весь час плакала. Крім того, М. не могла повідомити більше ніяких подробиць про подію, що відбулася. Слідчий вирішив повторно допитати М. через три дні. Стан потерпілої покращився і вона змогла повідомити деталі злочину і описати прикмети твалтівника.

5. Визначте тип темпераменту свідків, враховуючи та аналізуючи поведінку, зміст та характер показань допитуваних свідків, які стали очевидцями однієї і тієї ж самої події.

На одному з перехресть з інтенсивним рухом транспорту, автомобілем Mazda CX-5 було вчинено наїзд на жінку, яка переходила проїжджу частину. У результаті ДТП потерпілій були заподіяні тяжкі тілесні ушкодження.

Свідок 1 сильно обурений, кричить: "Розчавили жінку! Понакупили машин, а їздити не вміють. І права купили, мажори! Вважають, що їм все дозволено!"

Свідок 2 сумно розповідає: При мені машина збила нещасну жінку; і ось людська доля, - може вона поспішала до дітей або коханого чоловіка, і ось все розбите. Ця картина глибоко враз мене.

Свідок 3 спокійно повідомляє: "Я їхав в крайньому правому ряду і раптом побачив, що на проїжджій частині товпляться люди. Зупинився і вирішив дізнатися що сталося. Підійшов ближче і побачив жінку, яка лежить на асфальті".

Свідок 4 хвилюючись розповідає: Це була жахлива картина, пролунав виск гальм, звук удару та роздираючий крик, хлинула кров. Ця картина досі стоїть перед очима, просто переслідує мене і турбує".

6. Ознайомтеся з фабулою та зазначте як слідчий дійшов висновку про повідомлення йому свідомої неправди. Хто з жінок надає неправдиві показання.

Слідчий В. разом з судово-медичним експертом Ж. закінчив огляд тіла К. Тіло чоловіка лежало на килимі однієї з багатьох кімнат двоповерхового заміського будинку. Куля потрапила в саме серце. Револьвер лежав на близькій відстані від убитого. Судмедексперт засвідчив, що смерть наступила ввечері попереднього дня. Зараз було близько 8 ранку. Слідчий негайно приступив до допиту свідків.

- Я приїхала вчора поїздом, який прибув о 19.30., і через кілька хвилин була вдома, - запевняла дружина покійного К.

- До чоловіка в кабінет я не заходила, оскільки була впевнена, що його немає вдома, він поїхав по справах фірми. Я розпакувала речі, лягла в ліжку і включила телевізор. Дорога мене втомила, але я заснула не відразу, але нічого підозрілого не чула. Вранці мене розбудила домробітниця, повідомивши мені трагічну новину.

- Я хотіла прибрати в кабінеті К., як завжди о 7.00, але двері були зачинені і я про всяк випадок постукала кілька разів. Мені ніхто не відповів і я увійшла ... Увійшовши до кабінету я побачила, що К. лежить на підлозі, а

поруч пістолет. Я подумала, що сталося самогубство. Я побігла до кімнати господині і повідомила їй про те, що сталося. Ми одразу ж подзвонили в поліцію. Її слова раптом перервав гучний дзвінок. Від несподіванки всі здригнулися. Це дзвонив механічний будильник на робочому столі покійного. Не встиг будильник додзвонити до кінця, як слідчий зрозумів, що одна з жінок каже неправду.

7. Вкажіть ризики, які пов'язані з проведенням одночасного допиту вказаних осіб. З кого з підозрюваних необхідно почати допит.

Р. та Б. було затримано за підозрою в шахрайстві і крадіжках. У денний час вони дзвонили до квартир, представляючись представниками фірми, яка здійснює рекламну акцію з презентації своїх товарів, які можна придбати "за дуже низькими цінами" і пропонували набір "подарунків". У той час, як Р., відволікаючи увагу господинь квартир, демонструвала їм товари, Б. проходила до кімнат і викрадала гроші та цінності. Потім жінки спішно покидали квартиру, зіславшись на те, що їх терміново чекають в офісі. Однак злочинниці були затримані. При проведенні допитів у показаннях підозрюваних були виявлені суттєві протиріччя. Крім того, слідчий Ж. встановив, що Р. і Б. знайомі протягом п'яти років. Організатором і лідером є Р., якій і належить ідея легкої наживи. Б. спокійна, досить врівноважена жінка, що підпорядковувалася подрузі, хоча й розуміла, що вчиняє незаконні дії. Слідчий вирішив провести одночасний допит.

Список додаткової літератури:

Бахін В.П., Весельський В.П. Тактика допиту: навч. посіб. К.: Правник, 1997. 64 с.

Богинский В.Е. Рефлексивное управление при допросе: учеб. пособ. Х.: Юридический ин-т, 1983. 40 с.

Ващук О. П. Невербальна інформація в кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2017. 430 с.

Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): моногр. К.: Правник. Національна академія внутрішніх справ, 1999. 125 с.

Затенацький Д.В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): моногр.; за ред. В.Ю. Шепітька. Х.: Право, 2010. 160 с.

Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология : учеб. пособ. Харьков : Консум, 1999. 157 с.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

Комарков В.С. Тактика допроса: учеб. пособ. Х.: Харьковский юридический институт, 1975. 66 с.

Кочемировська О. О. Вікова психологія для суддів: дитина в контактi з законом. Харків, 2010. 68 с.

Митрохина З. И. Использование данных психологии при производстве допроса : учеб. пособ. Киев, 1990. 51 с.

Мухіна Г. В. Юридична психологія : навчально-метод. посіб. ; за ред. В. М. Бесчасного. Київ : ВД Дакор, 2019. 236 с.

Організація і тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб: навч. посіб. / С.С. Чернявський, О.О. Алексеев, А.А. Вознюк. К., 2016. 66 с.

Павлюк Н. В. Процес формування показань неповнолітніх (інтерпретація та використання під час допиту) : монографія ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Апостіль, 2013. 208 с.

Фунікова О.В. Теоретичні основи класифікації запитань у криміналістиці: моногр; за ред. В.Ю. Шепітька. Х.: Право, 2008. 144 с.

Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності : навч. посіб. Харків : Право, 2006. 160 с.

Шепітько В.Ю. Допит: наук.-практ. посібник. Х.: КримАрт, 1998. 35 с.

Тема 7. Психологія обшуку (2 години)

- 1. Пізнавальна роль психології при обшуку.**
- 2. Психологія особи, яка приховує. Психологічні основи облаштування ідеального тайника та протидії його виявленню. Сугестивний вплив на слідчого (детектива), прокурора, слідчого суддю, суддю.**
- 3. Предмет пошуку, об'єкт обшуку, особа обшукуваного: кореляційні зв'язки та залежності.**
- 4. Поняття та роль розшукових версій у процесі підготовки та проведення обшуку. Психологія пошукових дій.**
- 5. Тактико-психологічні прийоми обшуку. Демаскуючі ознаки предметів, явищ, поведінки та їх значення.**
- 6. Методи і прийоми рефлексивного мислення та**

управління обшукуваним. «Словесна розвідка», її роль та значення.

7. Психологія обшукуваного. Довільні та мимовільні реакції на подразники.

Завдання:

З метою практичного засвоєння теоретичних положень плану заняття студенти під керівництвом викладача методом “мозкового штурму”:

1. Моделюють ідеальний тайник (той, що легко облаштується (1), не привертає до себе уваги (2) та прямо не вказує на особу, яка його облаштувала (3)), призначений для приховання різних предметів пошуку: людина, тварина, труп (його частини), зброя, боєприпас, вибуховий пристрій, необроблений бурштин, підакцизний товар (тютюнові чи алкогольні вироби, паливно-мастильні матеріали); продукти харчування не тривалого зберігання; наркотичний засіб; готівка; електронний носій інформації, друкований документ; електронний файл з текстовим або аудіовізуальним контентом тощо.

Завдання розглядаються з послідовним варіативним ускладненням вихідних умов у різних комбінаціях: 1) предмет пошуку є множинним але однотипним; 2) предмет пошуку є множинним і при цьому різним за груповою приналежністю (пересортиця); 3) предмет пошуку є однотипним, але перебуває в різних агрегатних станах (наприклад, наркотичні засоби в твердому, рідкому, газоподібному та сипучому стані); 4) предмет пошуку існує в однині але є подільним (транспортний засіб) тощо.

2. Пропонують та обґрунтовують розшукові версії, спрямовані на відшукування певних предметів пошуку у межах певних об'єктів обшуку: тіло людини; тіло тварини; транспортний засіб; побутова техніка; меблі; житлове, офісне, виробниче, складське, торгівельне, допоміжне чи інше приміщення; відкрита ділянка місцевості: водойма, ліс, парк, поле, город, будівельний чи виробничий майданчик; об'єкт інфраструктури тощо.

Акцентують увагу на демаскуючих ознаках, що можуть свідчити про приховання певних предметів пошуку в певних місцях (різкий сморід від автомобіля, в ізотермічному кузові якого залишено трупи загиблих мігрантів; неприродні форми тіла особи, яка переміщує під верхнім одягом товарну контрабанду; відмова від вживання продуктів харчування і напоїв “контейнерником”, який переміщує наркотики у власному тілі тощо).

3. Висувають розшукові версії, спрямовані на відшукування певних предметів пошуку у межах певних об'єктів обшуку з орієнтацією на відомі характеристики обшукуваного (стать; вік; фізичний стан; освіта; професія; життєвий і професійний досвід; майновий, сімейний, соціальний чи інший статус). При цьому студенти пропонують тактико-психологічні прийоми, які найдоцільніше застосувати у ситуації: 1) безпосередньої участі обшукуваного в обшуку; 2) відсутності останнього під час проведення слідчої (розшукової) дії.

С п и с о к д о д а т к о в о ї л і т е р а т у р и :

Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та інші Юридична психологія: Підручник / За заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. К.: КНТ, 2007. 360 с.

Бедь В.В. Юридична психологія: навчальний посібник. Львів: «Новий Світ – 2000», 2009. 380 с.

Бочелюк В.Й. Юридична психологія. Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 336 с.

Гончаренко В. Г. Лекції з судової психології, читані в Академії адвокатури України. Київ : Академія адвокатури України, 2008. 280 с.

Денисюк С. Ф., Шепитько В. Ю. Обыск в системе следственных действий : тактико-криминалистический анализ : науч.-практ. пособие. Харьков : Консум, 1999. 160 с.

Коновалова В. О., Шепитько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія : посіб. для підгот. до іспиту. Харків : Право, 2019. 192 с.

Коновалова, В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве : монография. Х.: Консум, 2000. 176 с.

Коновалова В. Е. Организационные и психологические основы деятельности следователя. К. : РИО МВД УССР, 1973. 122 с.

Тіщенко В.В., Загородній В.Є., Белік Л.С. Тактико-психологічні засади слідчої та оперативно-розшукової діяльності : навч.-метод. посіб. : для здобувачів вищої освіти ф-ту прокуратури та слідства (кримінальної юстиції). Одеса : Гельветика, 2019.159 с.

Шепітько В.Ю. Психологія судової діяльності. Навч. посібник. Харків: Право, 2006. 160 с.

Юридична психологія : підручник / за заг. ред. ОМ. Бандурки; Хар. Нац. Ун-т внутр. Справ. Харків: Майдан, 2018. 684 с.

Юридична психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Є. Самойлов, М.С. Корольчук, В.М. Корольчук, С.М. Миронець, Г.М. Ржевський. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 432 с.

Тема 8. Психологія пред'явлення для впізнання (2 години)

- 1. Психологічні закономірності пред'явлення для впізнання. Формування перцептивного образу об'єкта при сприйнятті.**
- 2. Суб'єктивні та об'єктивні чинники, що впливають на правильність та повноту сприйняття.**
- 3. Актуалізація в пам'яті раніше сприйнятого. Форми впізнання: симультанна і сукцесивна.**
- 4. Тактико-психологічні основи організації і проведення пред'явлення впізнання.**
- 5. Оцінка результатів пред'явлення для впізнання: психологічний і тактичний аспект.**

Завдання:

1. Визначте яким особливостям сприйняття (предметність, вибірковість, апперцепція, цілісність, ілюзії, осмисленість, константність, структурність, узагальненість) відповідають наступні положення:

- а) образи відображених предметів та явищ постають у свідомості в єдності багатьох якостей і властивостей;*
- б) відображення одиничного випадку як особливого вияву загального;*
- в) будь-який предмет або явище відображається не як механічна сума якостей і властивостей, а як об'єкт, який має свій зміст, природу, призначення;*
- г) під час відображення предметів та явищ відбувається виділення одних щодо до інших об'єктів, під впливом попереднього досвіду людини, її нахилів, інтересів, установок і потреб;*
- ґ) залежність змісту і спрямованості сприйняття від досвіду людини, її інтересів, ставлення до життя, установок, накопичення знань;*
- д) відносна постійність величини, форми, кольору предметів та явищ, що сприймаються;*
- є) відображаючи предмети та явища в цілісності, людина виокремлює в них різні елементи, компоненти, підсистеми тощо;*
- ж) обумовлені дією різних аналізаторів і мають різні причини: вироблені життєвою практикою прийоми зорового сприйняття, особливості зорового аналізатора, зміна умов сприйняття, образне передбачення побаченого, дефекти зору;*
- з) відображені предмети та явища порівнюють з минулим досвідом людини, відомостями і знаннями про них, на основі чого виникає відповідне ставлення до них.*

2. Визначте - які фактори стали причиною викривлення при сприйнятті ознак зовнішності злочинця.

Допитуючи осіб до проведення пред'явлення для впізнання у справі про згвалтування гр. Т., слідчий отримав від потерпілої і свідків наступну інформацію стосовно ознак зовнішності злочинця:

Свідок І, молода людина 20 років, худорлявої статури, зріст 1 м 80 см: злочинець низького зросту, років 45, повнуватий, волосся темне, коротке, очі темні.

Потерпіла Т., жінка 30 років, середньої вгодованості, зріст 1 м. 65 см: злочинець середнього зросту, років 40, середньої вгодованості, волосся темно-русяве, коротка стрижка, очі карі, ніс прямий, рот невеликий, губи повні, на шиї родима пляма круглої форми, приблизно 1, 5 см.

Свідок 2, повна жінка 68 років, зріст 1 м 70 см: злочинець - молодий чоловік років 30, середнього зросту, худорлявої статури, стрижка коротка, волосся і очі темні.

При затриманні підозрюваного встановлено: Б., чоловік 37 років, зріст 1 м. 67 см, середньої статури, волосся коротке, темно-русяве, очі карі, ніс прямий, на шиї родима пляма круглої форми.

3. Визначте психологічні чинники, які можуть ускладнювати проведення пред'явлення впізнання?

Романовський, роз'їжджаючи по чорноморському узбережжю країни, знайомився з самотніми жінками, які приїхали на відпочинок. Високий, з атлетичною фігурою, він елегантно одягався, демонстрував хороші манери, був привабливий, умів красиво залицятися і видавав себе за заможного бізнесмена. Але через день-два після близькості, Романовський зникав з цінностями і грошима своєї чергової "обраниці". Особливістю Романовського було те, що кожній покинутій жінці він залишав достатню суму грошей для купівлі зворотнього квитка та записку: "Кохана, безцінна, єдина! Терміново їдь! Ти в великій небезпеці! Якщо залишуся живим, приїду і заберу тебе туди, де ми будемо дуже щасливі і багаті".

Романовського затримали в одному з готелів, при виході з номера своєї чергової жертви. При ньому були гроші і цінності. У номері на тумбочці виявлені записка і гроші на зворотній квиток до Дніпра.

Перед слідчим постало завдання пред'явити Романовського потерпілим для впізнання.

4. Якими психологічними факторами можна пояснити цей результат пред'явлення впізнання? Як слід організувати впізнання в даній ситуації?

На П. пізно ввечері було вчинено напад. Грабіжник, погрожуючи ножем, вирвав у потерпілої сумку, змусив зняти шубу і золоті прикраси. Підозра впала на раніше судимого за аналогічні злочини К. Він був пред'явлений П. для впізнання. На кистях рук К. були різні татуювання. П. увійшла в кабінет, оглянула чоловіків, що сиділи перед нею і вказала на К. Надалі було встановлено, що К. не брав участі у нападі на П.

5. Які психологічні фактори могли вплинути на показання свідка Д. та подальшу поведінку під час впізнання?

Громадянка Д., жвава і дуже балакуча пенсіонерка, сама прийшла до відділення поліції. Слідчому жінка заявила, що під час прогулянки у дворі багатопверхівки, де вона мешкає, несподівано стала свідком події злочину: проходячи повз їх двір (а він прохідний) чоловік зірвав сумку з плеча дівчини, що мешкає у сусідньому під'їзді їх будинка. Свідок детально описала зовнішність нападника. Пізніше Д. неодноразово заходила до слідчого, щоб дізнатися, як просувається розслідування. Через деякий час жінку запросили для впізнання. Під час проведення слідчої (розшукової) дії вона довго і уважно вдивлялася в обличчя пред'явлених їй чоловіків. Перевішивши погляд на слідчого, вона помітила, що він дивиться на чоловіка, який сидить всередині під номером "3". Жінка вказала на цього чоловіка і заявила, що впізнає в ньому злочинця.

Упізнаний був статистом. Він не мав ніякого відношення до розслідуваного злочину.

б. За наданим викладачем словесним описом прикмет злочинця - впізнайте його особистість серед 4 представлених зображень (фоторобот).

Список додаткової літератури:

Галаган В.І., Басиста І.В. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають: моногр. К.: КНУВС, 2007. 236 с.

Головецький М. О. Психофізіологічні основи узнавання і тактика пред'явлення для впізнання під час досудового слідства : моногр. Тернопіль : Вид-во «АСТОН», 2006. 108 с.

Гончаренко В. Г. Лекції з судової психології, читані в Академії адвокатури України. К.: Академія адвокатури України, 2008. 280 с.

Дубягина О.П., Дубягин Ю.П., Логинов С.Г. Опознание в практике розыска человека и раскрытия преступлений (научно-методические аспекты). М.: Юрлитинформ, 2006. 336 с.

Коновалова В. О. Правова психологія: навч. посіб. Харків : Основа, 1996. 184 с.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

Познание человека человеком (возрастной, гендерный, этнический и профессиональный аспекты) ; под ред. А. А. Бодалева, Н. В. Васиной. СПб : Речь, 2005. 324 с.

Самолаева Е. Ю. Теория и практика предъявления для опознания людей: учеб.-практ. пособ.М.: Юрлитинформ, 2004. 160 с.

Самошина З.Г., В.В. Крылов. Предъявление для опознания на предварительном следствии. М.: ЛексЭст, 2001. 95 с.

Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник. 3-тє вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2019. 288 с.

Тема 9. Психологія слідчого експерименту (2 години)

- 1. Психологічні основи слідчого експерименту. Подібність та відмінність психологічних особливостей з оглядом місця події та допитом.**
- 2. Психологічні чинники, що впливають на пізнавальну сутність слідчого експерименту та прогнозування його результатів.**
- 3. Моделювання обстановки й умов при здійсненні слідчого експерименту.**
- 4. Психологічні закономірності перевірки показань на місці.**
- 5. Оцінка результатів слідчого експерименту. Доказова цінність позитивних та негативних результатів.**

Завдання:

1. Дайте оцінку діям слідчого. Які фактори не були враховані слідчим? Як слідчому переконатися в доцільності проведення слідчого експерименту?

При розслідуванні справи про крадіжку особистого майна з квартири гр. М., свідок П. повідомила слідчому, що з вікна своєї квартири бачила, як рано вранці, коли ще не розвиднілося, з під'їзду будинку, в якому розташована квартира М., вийшов чоловік з великою спортивною сумкою та пластиком пакетом у руках. Жінка добре запам'ятала прикмети чоловіка і надала їх опис. У слідчого виник сумнів в тому, що свідок змогла розгледіти обличчя людини в зазначених умовах і вирішив не проводити слідчий експеримент.

2. Якими психологічними факторами можна пояснити поведінку свідка? В який спосіб слідчий може здійснити психологічний вплив на К.?

На допиті свідок К. повідомив слідчому, що бачив, як двоє молодих людей вчинили напад на хлопця у дворі їхнього будинку № 3 по вул. Дерев'янка. Інцидент К. спостерігав з боку входу у двір і встиг добре розгледіти нападників. Слідчий прийняв рішення провести слідчий

експеримент, однак, на початку його проведення, К. заявив, що на допиті дав неправдиві показання.

3. Як організувати проведення слідчого експеримента та здійснити психологічний вплив з метою викриття інсценування?

До поліції із заявою про пограбування звернулася завідувача магазину Д., яка повідомила, що двоє чоловіків увірвалися до її кабінету через вікно, яке було відчинено. Злочинці прив'язали Д. до крісла, засунули в рот кляп з серветки для прибирання пилу, а потім через двері кабінету проникли в приміщення магазину, звідки викрали товари і велику суму грошей з каси. Лише через годину Д. вдалося виштовхнути язиком кляп, після чого вона стала кликати на допомогу.

При проведенні огляду кабінету Д. був виявлений кляп вагою 20 г. Такі ж серветки були в продажу в магазині, що перш за все і навело слідчого на думку про інсценування крадіжки, оскільки можна було припустити, що злочинці повинні були спочатку проникнути до приміщення магазину, взяти там серветку, потім вже зайти в кабінет Д. і вкласти їй до рота кляп. Товари в магазині були безцільно розкидані, як це зазвичай буває при інсценуванні крадіжки.

4. Чи припустимо застосування аналогії при перевірці можливостей сприйняття в даному випадку?

Для перевірки показань водія, який вчинив вночі наїзд на людину, яка лежала на дорозі (водій заявив, що не помітив лежачого), був проведений слідчий експеримент. У нічний час слідчий у присутності понятих і працівників поліції укладав на проїжджу частину манекен людини і потай спостерігав за діями водіїв проїжджаючих автомашин. Метрів через 100 кожна машина зупинялася і водій допитувався, що і коли він побачив на дорозі. Показання були отримані достатньо суперечливі: одні бачили «щось», інші - «людину», «бревно» тощо. Отримані дані були зафіксовані у протоколі проведення слідчого експеримента.

5. За допомогою якого тактичного прийому слідчий може перевірити здатність підозрюваного орієнтуватися у фактичній обстановці на місці вчиненого злочину?

При розслідуванні справи про крадіжку, вчинену у бухгалтерії підприємства, неповнолітній З. повідомив, що злочин вчинив він проникнувши до приміщення бухгалтерії через квартиру і викравши якісь папери та особисті речі працівників. У слідчого виникли сумніви в правдивості показань З., оскільки викрадені документи не могли бути цікавими для підлітка. До того ж показання З. лише в загальних рисах узгоджувалися з іншими доказами, наприклад, щодо місця розташування речей в бухгалтерії.

Список додаткової літератури:

Белоусов В.И., Натура А.И. Проверка показаний на месте в ходе предварительного расследования. Москва : Юрлитинформ, 2006. 144 с.

Глазырин Ф. В., Кругляков А.П. Следственный эксперимент. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1981. 80 с.

Еникеев М. И., Образцов В. А., Эминов В. Е. Следственные действия: психология, тактика, технология : учеб. пособ. Москва: Проспект, 2011. 216 с.

Коновалова В. О. Правова психологія : навч. посібник. Харків : Основа, 1996. 184 с.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

Новиков С.И., Ярамышьян Ш.Ш. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий : учеб. пособ. К.: КВШ МВД СССР, 1986. 84 с.

Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. Москва : Юрлитинформ, 2001. 352 с.

Тіщенко В. В., Загородній В. Є., Белік Л. С. Тактико-психологічні засади слідчої та оперативно-розшукової діяльності : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищ. освіти ф-ту прокуратури та слідства (кримінальної юстиції). Одеса : Гельветика, 2019. 159 с.

Юридична психологія : підручник / кол. авторів: Д. О. Александров, В. Г. Андросюк та ін.; за заг. ред.: Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. Київ : КНТ, 2007. 360 с.

Тема 10. Психологія судового процесу. Психологія судових дій (2 години)

1. Психологія учасників судового процесу. Виховна дія судового процесу і вирок на обвинуваченого та інших осіб.

2. Психологічна структура судової діяльності - пізнавальна, конструктивна, виховна. Сутність та значення.

3. Психологія судді. Формування внутрішнього переконання: етапи та чинники детермінанти (соціально-психологічні, позасудові).

4. Психологічні основи прийняття рішення судом, судові помилки. Професійна деформація та шляхи її подолання.

5. Психологія судових дебатів. Структура судової промови прокурора та захисника. Проблеми психологічного бар'єру між учасниками та засоби його подолання (роль рефлексивного мислення та управління).

6. Психологічні основи проведення судових дій:

- Особливості судового допиту – прямого, перехресного, одночасного, в режимі відеоконференції.

- Особливості судового огляду – місця події, документів, речових доказів тощо;

- Особливості пред'явлення для впізнання.

Завдання:

1. Виділить з перелічених необхідні особливості комунікативної діяльності судді: - вибірковий характер осіб спілкування; - примусовий характер спілкування; - планування та чітка його організованість; - невизначеність предмета спілкування; - високий рівень усної та письмової мови; - вільна форма спілкування; - емоційний інтелект; - високий ступень конфліктності; - наявність психологічних знань; - допустимість різних видів психологічного впливу та тиску; Надайте вірний перелік особливостей комунікативної діяльності судді.

2. За результатами психологічного тестування судді Г. виявлено його наступні якості та особливості: різносторонні загальні та професійні знання, логічне мислення, середню працездатність, синтетичний склад розуму, стійку увагу, кмітливість; сумлінність, дисциплінованість, великий професійний стаж та життєвий досвід; нетактовність, підвищену емоційність, вміння контролювати емоції, критичне негативне ставлення до підсудного та захисника, боязливість, високу відповідальність, рішучість, наполегливість, безапеляційність та категоричність у питаннях справедливості; усна мова характеризується чіткістю формулювань, наявністю великої кількості юридичних термінів, стислістю та лаконічністю; письмова мова характеризується незначною кількістю орфографічних та граматичних помилок. Віднесіть перелічені якості до відповідних сторін діяльності судді та визначте серед них позитивні й негативні для її ефективного виконання.

3. *Вкажіть з перелічених вірні ознаки професійної деформації та надайте їх повний перелік: невпевненість; творчий підхід; широта мислення; схематичність та шаблонність мислення; негативне ставлення до інших учасників судового провадження; самокритичність; постійне вдосконалення професійної діяльності; обмін досвідом.*

4. *Оберіть з перелічених необхідні вимоги до судової промови та надайте їх вірний перелік: - виняткова ясність; - емоційна сухість; - правова та моральна оцінка діяння; - відсутність невербальної комунікації (жестів, міміки); - довготривалість; - мовна культура; - обґрунтованість доводів наявними доказами; звернення уваги суду до особистих якостей обвинуваченого;- увага на судді.*

5. *Ділова гра «Судові дебати»: студенти розподіляються на дві групи та складають коротку промову прокурора (сторони обвинувачення) та захисника (сторони захисту) з урахуванням елементів промови вищезазначених процесуальних осіб. Потім обирають по 3 методи судових дебатов (фундаментальний, 10 протиріччя, витяг доводів, ігнорування, метод шматків), за допомогою яких спростовують доводи в промові супротивника.*

6. *Визначте та розмежуйте логічне та інтуїтивне мислення при формуванні внутрішнього переконання судді.*

7. *Наведіть приклади конформної поведінки та сугестивного впливу учасників судового процесу на прийняття рішення судом.*

8. *Ділова гра “Одночасний допит”: група студентів моделює одночасний допит в суді з метою з’ясування та демонстрації тактичного ризику цієї дії. Для цього акцентується увага на конфліктному стані, емоційній напруженості, невербальних проявах, ефекті “соціальної інгібіції” та «фасіліації» в процесі такого виду допиту.*

9. *Ділова гра “Перехресний допит”: студенти розподіляються на три групи для перехресного допиту свідка, потерпілого, обвинуваченого. Завдання – в процесі допиту висвітлити різні позиції сторін, відмінності в оцінці доказів, мету допиту та використану тактик.*

10. З'ясувати особливості судового огляду місця події, судового огляду речових доказів та документів з акцентуванням уваги на функціях та значенні цих дій.

Список додаткової літератури:

Алексейчук В. І. Огляд місця події: тактика та психологія: монографія. Харків: Апостіль, 2011. 232 с.

Воронов О.І., Плешко Е.А. Психологія прийняття рішень в професійній діяльності. Одеса: Феникс, 2016. 157с.

Гончаренко В. Г. Лекції з судової психології, читані в Академії адвокатури України. Київ : Академія адвокатури України, 2008. 280 с.

Грошевой Ю. М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве. Харьков, 1975. 144 с.

Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология: Учеб. пособие. Х.: Консум, 1999. 157 с.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

Костюченко О. Ю. Особливості проведення прямого та перехресного судового допиту свідків і потерпілих // Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 66-73.

Михайлишин У. Б. Методологія дослідження судової психології: тенденції розвитку крізь призму діахронії // http://psytir.org.ua/upload/journals/5/authors/2014/Mykhailyshyn_Uliana_Bohdanivna_Metodologiya_doslidzhennja_sudovoi_psyhologii_tendentsii_rozvytku_kriz_pryzmu_diahronii.doc.

Судова психологія: навчальний посібник для вищих навчальних закладів / М.В. Костицький, В.Я. Марчак. Чернівці: ЧНУ, 2013. 495 с.

Черновський О. Теоретичні засади та прикладні аспекти сучасної судової психології. К.-Чернівці: Технодрук, 2014. 351с.

Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності: Навч. посібник. Х.: Право, 2006. 160 с.

Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. Юридична психологія: Підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2019. 288 с.

Юридична психологія : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки; Хар. Нац. Ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2018. 684 с.

Тема 11. Судово-психологічна експертиза (2 години)

1. Об'єкт і предмет дослідження судово-психологічної експертизи, її відмінність від судово-психіатричної експертизи.

2. Методи судово-психологічної експертизи.

3. Напрямки та підстави призначення судово-психологічної експертизи.

4. Мета та предмет судово-психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфа. Особливості оцінки отриманої інформації.

5. Організація та провадження судово-психологічної експертизи (процесуальна регламентація, матеріали для експертного дослідження, експерти та експертні заклади).

6. Особливості призначення комплексних психолого-психіатричних, психолого-медико-психіатричних, психолого-автотехнічних, психолого-лінгвістичних експертиз.

Завдання:

1. Визначте об'єкт та предмет судово-психологічної експертизи та окреслите відмінності від інших видів експертиз (судово-психіатричної, судово-медичної тощо).

2. Окреслити методи, за допомогою яких проводиться судово-психологічна експертиза та вирішити питання, які риси особистості вони діагностують та з якою метою.

3. Обвинувачена Ж., яка перебувала на обліку у психоневрологічному диспансері, в судовому засіданні заявила, що вчинила вбивство свого цивільного чоловіка в стані сильного душевного хвилювання, зумовленого жорстоким поведінням з нею, систематичних дій, які принижували її честь та гідність як особи.

Які види експертиз необхідно призначити у даному випадку? Визначте коло питань, які вони вирішують.

4. Громадянин К., вчинив самогубство. У передсмертному листі він зазначив, що захворів тяжкою хворобою та просить у своїй смерті нікого не винити.

Визначте вид експертизи та коло питань, які вона вирішує.

5. Пенсіонерка П. звернулась до суду з позовом про визнання угоди (договору купівлі - продажу квартири) недійсним обґрунтовуючи свої вимоги тим, що з відповідачем вони домовились підписати у нотаріуса виключно договір оренди. Під час вчинення нотаріальних дій саму угоду вона не читала, частково не усвідомлювала фактичний зміст власних дій та їх наслідків.

Які види експертиз необхідно призначити у даному випадку? Визначте коло питань, які вони вирішують.

6. *Обвинувачений у вчиненні особливо тяжкого злочину в судовому розгляді заявив клопотання про необхідність застосування спеціального технічного засобу - комп'ютерного поліграфа з метою отримання орієнтувальної інформації щодо ступеня ймовірності повідомленої інформації та джерела такої отриманої інформації.*

Визначте правові та організаційні підстави застосування спеціального технічного засобу - комп'ютерного поліграфа. Яким чином здійснюється оцінка результатів застосування комп'ютерного поліграфа.

7. *Визначте співвідношення та відмінні риси фізіологічного та патологічного афекту.*

8. *Ділова гра "Судово-психологічна експертиза": студенти розподіляються на групи, в яких група "суддя" призначає судово-психологічну експертизу певного напрямку, а група "експерт" визначає необхідні для її проведення методи.*

9. *Студенти, під керівництвом викладача, здійснюють критичний аналіз висновку судово-психологічної експертизи, зазначають підстави її проведення, можливі помилки, недоліки, використані методи.*

Висновок судово-психологічної експертизи.

Вступна частина.

В Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса, на підставі ухвали від 23 .09. 200__р. судді ХХХХ міськрайсуду Харківської області ХХХХ про проведення судово-психологічної експертизи надійшли матеріали кримінального провадження № ___ на 227 аркушах відносно громадянина К., обвинувачуваного в вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України.

На розгляд експертизи поставлені наступні питання:

1. Яка загальна психологічна характеристика обвинуваченого К. ? 2. Які психологічні особливості підекспертного К. мають чітко виражений характер і можуть істотно впливати на його поведінку?3. Чи перебувала

підекспертна особа К. у момент вчинення протиправного діяння у стані фізіологічного афекту - як психологічній основи сильного душевного хвилювання? 4. Чи усвідомлювала підекспертна особа К., значення своїх дій у момент вчинення протиправних дій, чи могло вона керувати ними і передбачати їх наслідки?

Короткий зміст обставин справи (із матеріалів справи)

З матеріалів кримінального провадження відомо, що 7.02.____ р. близько 16 годин гр-н К., знаходячись за адресою с. Єлізаветовка Богодухівського району, вулиця Щаслива, буд. 40 кв. 12 в квартирі гр. Б., маючи на меті позбавлення життя гр. Б., умисно завдав декілька ударів сокирою в область голови гр. Б, від чого остання померла.

Проведення судово-психологічної експертизи доручено старшому науковому співробітникові лабораторії судово-почеркознавських, автороведческих і психологічних досліджень, кандидатів психологічних наук, доценту Е., що має вищу психологічну освіту кваліфікацію судового експерта 1 класу за фахом 14.1. "Психологічні дослідження", (свідоцтво № __) і стаж експертної роботи з _____ року .

Про кримінальну відповідальність по ст. 384 КК України експерт попереджений: _____

II. Дослідницька частина

На дослідження представлені матеріали кримінального провадження №__ на 227 листах. Дослідження індивідуально-психологічних особливостей К. проводилося в умовах СІЗО УГДУ у Харківській області м. Харкова.

Для вирішення поставлених питань досліджені надані судом матеріали кримінального провадження, проведено обстеження К, використовувалися наступні методи: Спостереження; Психологічна діагностично орієнтована бесіда; Біографічний; Експериментально-психологічне дослідження (стандартизовані і проектні методи); Контент-аналіз суб'єктивної інформації;

К. народився 04.02.195__ р. в с. Добропілля Петрівського (Лозівського) району Харківської області єдиною дитиною в сім'ї колгоспників. У дитинстві розвивався без особливостей, дитячий сад не відвідував.

У середню школу с. Добропілля пішов з 7 років, вчився там в початкових класах. Увесь період вчився задовільно. Стосунки як з однокласниками, так і з учителями підтримував хороші. У 1969 р. був призваний в армію. Після демобілізації працював шофером в Н...ском РВВС до 1996 р. Вдівець, дружина померла в 2002 р. Має троє дітей. Останні 2 місяці до арешту

мешкав із співмешканкою, яка на 15 років молодше за К. та зловживала спиртними напоями.

Згідно з довідкою № 213 від 11.02.08. К. на обліку у психіатра в ЦРБ не знаходиться.(л.с.83). Згідно з довідкою № 135 від 11.02.08 з наркологічного кабінету ЦРБ Харківській області, К. перебуває на обліку з приводу синдрому залежності від алкоголю з 2007 р. (л.с. 84). Раніше не судимий (л.с. 82). З характеристики з колишнього місця роботи (від 02.05.08 р.) відомо: «... К. зарекомендував себе з позитивного боку. В роботі завжди вміє виділити головне і спрямувати зусилля на виконання поставленого завдання. Вимогливий до себе та підлеглих. Поршень дисципліни та законності не допускав. Користується повагою серед колег по службі, населення. У відношенні до громадян ввічливий та уважний, виявляє культуру і тактовність. (л.с. 90).

Згідно з характеристикою з місця проживання від 03.03.2008 р., К. «після виходу на пенсію фактично оселився у домоволодінні своєї матері-пенсіонерки, де і проживав разом з нею та її рідною сестрою, допомагаючи їм по домогосподарству: обробляв город, доглядав худобу. Був надійною опорою та захистом для стареньких. Любив випити чарочку оковитої, але не зловживав. Людина привітна, завжди усміхнена з почуттям гумору, в жодній сварці чи бійці не помічений. Хобі – заядлий рибалка. (л.с.85)

Індивідуально-психологічні особливості К. за даними тестового обстеження.

На момент обстеження контакт з К., дещо ускладнений, часто перепитує питання, просить уточнити прості терміни, мовні звороти, поведінку впорядковану. Мета експертизи розуміє, працює старанно.

Мовний розвиток К., з достатнім лексичним запасом. Судження послідовні, логічно зв'язні. Запас знань обмежений, круг відомостей про навколишню дійсність задовільний. Здатність сприйняття (цілісність, свідомість, вибірковість) без порушень. Об'єм, стійкість і перемикавання уваги достатні.

Пам'ять на минулі і поточні події збережена. К. має низьку оперативність мислення, недостатньо розвинений рівень культури і ерудованості при достатній аналітичній мислення, схильності до вільнодумства, ухваленню самостійних інтелектуальних рішень. Відзначається конкретна уява, розвинений практичний інтелект. В цілому інтелектуальний розвиток К., відповідає отриманій освіті, набутого життєвого досвіду.

Ці експериментально-психологічні обстеження дозволяють охарактеризувати К. як особу з нестійкою середньою самооцінкою (рівень - 60,8%), з наявністю конфлікту за шкалою "цікава робота" в системі ціннісних орієнтацій. Не виключено, що потреба в цікавій роботі у К. не завжди задовольнялася. К.- інтроверт - з переважанням флегматичного типу

темпераменту. Основні риси - рівний, спокійний, такий, що викликає довіру (тести Айзенка, Дембо - Рубінштейн, М.З. Дукаревич).

Основними індивідуально-психологічними особливостями К. за даними тестів М.Люшера, Р.Кеттелла, FPI, Литмана-Шмишека являються: комунікативні властивості особи : відкритість в міжособистісних контактах, здатність до безпосереднього спілкування. Стриманість і розсудливість у встановленні соціальних контактів, обережність і соромливість, дипломатичність по відношенню до людей; активність позиції, висока мотивація досягнення, потреба у володінні життєвими благами, прагнення до домінування; сприйнятливості до критичних зауважень; упертість і свавілля зводяться в принцип, прагнення до безконфліктного спілкування; - емоційно-вольові характеристики особи : емоційна стійкість, упевненість в собі і у своїх силах, спокійне, адекватне сприйняття дійсності, уміння контролювати свої емоції і поведінку, урівноваженість. Разом з вказаним К. властива педантичність як довге переживання травмуючих подій, скутості, невпевненості. Характерно, що застряючі педанти, у тому числі і К., реагують на стрес не відразу, накопичуючи негативні емоції, що надалі проявляється афективними спалахами. Для К. характерна також різка зміна настрою, іноді без причин.

По тесту Басса - Дарки (на прояв агресивності) у К., виявлений високий рівень образи - 87,5 % як заздрість і ненависть до інших за дійсні або уявні страждання; високий рівень відчуття провини - 100 % як переконаність в тому, що він є поганою людиною, поступає зло. Підвищеного рівня фізичної агресії у К. не виявлено.

Таким чином, на поведінку К. у досліджуваній ситуації істотний вплив могли зробити наступні його індивідуально-психологічні особливості: педантичність, як довге переживання травмуючих подій, сприяюча накопиченню негативних емоцій, образливість.

Ретроспективний аналіз поведінки К. у досліджуваній ситуації з урахуванням його індивідуально-психологічних особливостей і емоційного стану.

Аналіз представлених судом матеріалів з урахуванням індивідуально психологічних особливостей і емоційного стану К. у момент інкримінованого йому діяння, діагностично орієнтована бесіда з К. дозволяють констатувати, що конфліктну ситуацію між Б. і К. спровокувала Б. При цьому, такі особисті якості як педантичність, образливість тільки сприяли кумуляції (накопиченню) негативних емоційних переживань.

Таким чином, у К. сформувався комплекс психотравмуючих афектних переживань, що обумовлені ревнощами і є типовою кумуляцією (накопичення) афективної напруги в тривалій конфліктній ситуації (1-а попередня стадія афекту). Поведінка і дії К. течія думок в його свідомості визначалися не об'єктивними умовами ситуації, а якістю

домінуючих емоційних переживань приниження, образи, ображеної гідності. (2-а стадія афекту)

Для типового (повсякденного) стилю поведінки і взаємовідносин К. з людьми, що оточують його, така поведінка не властива і не є проявом його особистих якостей. На користь афективної глибини емоційної реакції свідчить і повна нехарактерна для особи К. грубої агресії як способу вирішення конфлікту (тест Басса-Дарки, ИТО).

Таким чином аналіз інкримінованого К. діяння 07.02.. р., його поведінки і емоційного стану, дослідження індивідуально-психологічних особливостей; наявність стадій фізіологічного афекту дозволяють зробити висновок, що К. у момент здійснення інкримінованого йому діяння знаходився в стані фізіологічного афекту.

Кримінальна афективна реакція у К. мала вибуховий "лавиноподібний" характер і супроводжувалася характерними ознаками різкого звуження свідомості, порушенням вольової регуляції поведінка з переживанням крайнього гніву, образи, ображеної гідності, імпульсивним прагненням будь-яким шляхом усунути джерело приниження, зневаги, руховими автоматизмами великої сили.

III. Висновки:

1. Загальна психологічна характеристика К. викладена на вищезазначених сторінках дослідницької частини .

2. Істотний вплив на поведінку К.у інкримінованому йому діянні 07.02.08 р. зробили наступні його індивідуально-психологічні особливості, що мають яскраво виражений характер: педантичність, як схильність до накопичення негативних емоційних переживань, образливість.

3. У момент вчинення інкримінованого К. діяння, він знаходився в стані фізіологічного афекту як психологічної основи сильного душевного хвилювання.

4. К. у момент вчинення протиправних дій не в повному ступені міг усвідомлювати значення своїх дій, керувати ними і передбачати їх наслідки.

Експерт

Список додаткової літератури:

Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та інші Юридична психологія: Підручник / За заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. К.: КНТ, 2007. 360 с.

Ахтирська Н.М. Судово-психологічна експертиза і використання її висновків у кримінальному судочинстві // Вісник Верховного Суду України. 2006. № 8. С. 19-23.

Бедь В.В. Юридична психологія: навчальний посібник. Львів: «Новий віт – 2000», 2009. 380 с.

Варламов В.А. Детектор лжи. 2-е изд., перераб. и доп. М. : ПЕРСЭ-Пресс, 2004. 352 с.

Гончаренко В.Г. Судово-психологічна експертиза в системі засобів захисту // Адвокат. 2009. № 4. С. 4-13.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія : посіб. для підгот. до іспиту. Харків : Право, 2019. 192 с.

Костицкий М.В. Судебно-психологическая экспертиза. Львов: Вища школа, 1987. 142 с.

Коченов М.М. Введение в судебно-психологическую экспертизу. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. 117 с.

Кудрявцев И.А. Судебная психолого-психиатрическая экспертиза. М.: Юрид. лит., 1988. 224 с.

Марчак В. Я. Значення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи для визнання судом обмеженої осудності особи // Право України. 2007. №11. С. 81-84.

Нагаев В.В. Основы судебно-психологической экспертизы: учеб. пособие . М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 333 с.

Нор В.Т., Костицкий М.В. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе. К.: Вища школа, 1985. 54 с.

Сафуанов Ф.С. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе: Научно-практическое пособие. М.: Смысл: Гарника, 1998. 192 с.

Ситковская О.Д., Коньшева Л.П., Коченов М.М. Новые направления судебно-психологической экспертизы. М.: Юрлитинформ, 2000. 158 с.

Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. Юридична психологія: Підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2019. 288 с.

Тема 12. Кримінальна психологія (2 години)

- 1. Поняття, предмет, завдання та методи кримінальної психології.**
- 2. Типологія злочинців.**
- 3. Мотивація та соціальна перцепція в поведінці злочинця.**

4. Психологія окремих категорій злочинців (неповнолітніх, насильників, жіночої злочинності).

5. Психологічні особливості формування злочинних груп.

6. Психологічний профіль злочинця: поняття, сутність та особливості формування.

Завдання:

1. Порівняйте об'єкт дослідження загальної, юридичної та кримінальної психології.

2. Зробіть схематичне зображення місця кримінальної психології у системі юридичної психології. Розкрийте його зміст.

3. Визначте методи кримінальної психології та напрями їх застосування в кримінальному судочинстві.

4. У позааудиторний час підготувати презентацію за біографією одного із відомих злочинців. Проаналізувати психологічні особливості обраного злочинця згідно з відомими типологіями.

5. Підозрювана у вбивстві Т., 15 років, зростає в сім'ї з мамою і вітчимом. Мати і рідний батько Т. розлучилися, коли дівчинці було 5 років. З ним вона відношення не підтримує. Мати зайнята виключно своїм особистим життям і роботою. Мати змушує дівчинку виконувати її домашні обов'язки (готування, прання, прибирання, прасування), посилаючись на те, що, у неї немає часу і вона багато працює. Через це Т. іноді навіть доводиться прогулювати школу. Вітчим Т. не працює, н'є, з цього приводу бувають скандали. Т. часто плаче, але мати ніяк не реагує на емоційний стан дівчинки. У неї майже немає друзів, так як немає часу з ними зустрітися і розділити їх інтереси. У школі Т. вчиться добре, у вчителів претензій немає. Проявляє інтерес до творчості. Дуже любить малювати, їй подобається відвідувати музеї, коли в школі бувають планові екскурсії. Деякий час назад у Т. в школі з'явився хлопець, але вона не змогла з ним зустрічатися, тому що не мала можливості з ним бачитися. Хлопчик став зустрічатися з її однокласницею. Мати намагалася втішити дівчинку щойно купленого для неї кофтою, так як вона це робила завжди. Гроші в сім'ї водилися. Подарунки Т. мати робила часто, але тільки те, що вважала за потрібне сама. На кожну проблему дитини її мама реагувала таким чином: «Ну ти що не бачиш для кого я працюю?». До матері ставиться із глибокою повагою і вважає, що вона насправді заслуговує набагато кращого чоловіка, аніж вітчим. Коли стався черговий скандал через п'яного вітчима, а Т. мати сказала прибирати брудні тарілки і викинути сміття, дівчина схопила кухонний ніж та нанесла 5 ножових поранень вітчиму. Від отриманих поранень чоловік помер на місці.

Проаналізуйте особливості формування мотиваційної сфери підозрюваної з урахуванням рівня задоволення її потреб. Визначте види захисних механізмів, які проявляються у поведінці особистості.

6. У позааудиторний час проведіть діагностику мотиваційної сфери за допомогою методики Сонді.

7. Неповнолітній Д., 15 років. Батьки Д. розлучилися, коли хлопчикові було 12 років, батько пішов з сім'ї і мало спілкується з сином. Мати Д., влаштувавши своє особисте життя, переїхала до іншого чоловіка і забирає дитину лише на вихідні і то не завжди. Проживає Д. із бабусею та дідусем. За прогули в школі отримує іноді від діда невеликі «прочухани», на що особливо не реагує. У школі має репутацію заводили та нероби. Вчиться погано, часто грубіянить вчителям, бере участь в будь-якій «шкільній розбірці». Мама і тато шкільним життям сина особливо не цікавляться. Грошей на розваги вистачає. Бабуся і дідусь балують Д., батько, при зустрічі з сином, завжди дає йому значну суму грошей. Мама забезпечує всім необхідним. У школі Д. часто вихваляється новими придбаннями. Завжди в центрі уваги і користується популярністю у хлопців в школі. В кінці травня Д. повинен був писати підсумкову контрольну роботу з алгебри, від якої залежала його оцінка за рік. Якщо Д. не з'явиться на цю контрольну, вчитель обіцяв поставити йому двійку за рік і залишити на другий рік. До контрольної роботи Д. не готувався, гуляв і пив зі своїми друзями. У день, коли потрібно було писати контрольну, Д. прогуляв перші два уроки. В цей час він пив пиво зі старшими товаришами в парку недалеко від школи. Коли потрібно було йти на урок, Д. був уже добряче п'яний. Не вигадавши нічого кращого, Д. подзвонив до школи і повідомив, що там закладена бомба. Звичайно, школу евакуювали. Особу Д. встановили в той же день.

Проаналізуйте фактори, які впливали на формування протиправної поведінки у Д.

8. 04 вересня близько 11 години К. та її співмешканець В. знаходилися за місцем проживання в будинку № 20 по вул. Світлій. В ході сварки, яка виникла через претензії К. до В. в зв'язку з його пияцтвом і небажанням влаштовуватися на роботу, В., що знаходився в стані алкогольного сп'яніння, почав ображати К., яка сиділа на дивані в кухні і чистила картоплю кухонним ножем. В. підійшов ззаду і несподівано завдав їй два удари кулаком по голові, потім схопив швабру та замахнувся нею на К. Вона встала і з метою припинення протиправних дій з боку В. завдала йому один удар ножем, який знаходився у неї в руці, в ліву половину грудної клітини на рівні восьмого міжребір'я зліва, заподіявши одну непроникаючу колото-різану рану на лівій половині грудної клітини, чим спричинила легке тілесне пошкодження. Приблизно через 40 хвилин додому повернувся А., який також проживав за вказаною адресою. А. приніс з собою пляшку з самогоном

обсягом 0,5 л. і запропонував випити, але В. відмовився, оскільки вже перебував в сильному алкогольному сп'янінні. Потім А. і К. випили, а В., образившись, що самогон розпивають без нього, вийшов з дому, а К. і А. продовжили розпивання самогону. В цей час до кухні увійшов В. і знову став ображати К., висловлюючись на її адресу нецензурною лайкою, потім підійшов до неї і почав наносити удари кулаком по спині і голові. У цей момент ніж перебував у К. в руках, так як вона весь цей час намагалася чистити картоплю. Раптово К. зазначеним вище кухонним ножем завдала В. 3 удари в ліву половину грудної клітки зліва. Заподіяння В. тяжкого тілесного ушкодження, небезпечного для життя, спричинило смерть В.

Знайдіть психологічне обґрунтування злочинної поведінки К. Визначте тип злочинця за відомими вам критеріями.

9. Ділова гра “Організована злочинна група”: група студентів моделює підготовку до вчинення злочину організованою групою з метою з’ясування та демонстрації розподілу ролей в групі та виконуваних функцій.

10. За фотознімком групи діагностувати психологічні особливості групи та її членів, розподіл ролей в групі. На цій основі виокремити засоби психологічного впливу на членів групи та їх послідовність.

11. Оглядом місця події встановлено: 20.04., приблизно о 23 годині, перебуваючи біля школи-гімназії №19, яка розташована за адресою: Запорізька область, м Мелітополь, вул. Ломоносова, 151, виявлено труп П.1998 р.н. Потерпіла одягнута у спідницю чорного кольору, футболку жовтого кольору та шкiряну куртку чорного кольору. На ногах П. капронові колготи чорного кольору та кросівки чорного кольору. На момент огляду на одязі потерпілої слідів боротьби не виявлено, спідня білизна знаходиться за місцем свого призначення, Особисті речі: рюкзак червоного кольору (порожній), годинний наручний із металу жовтого кольору, сережки із металу жовтого кольору. Потерпілій завдано 9 ударів по голові тупим предметом, за слідами схожим на червону цеглу (уламки цегли виявлено поруч та вилучено), 3 різані рани в області шиї та 13 різаних ран поперекової області, за слідами, ймовірно спричинених уламком скла, чим заподіяно, за висновком судово-медичної експертизи, відкриту черепно-мозкову травму, у формі лінійних переломів кісток склепіння та основи черепа, лінійних і втиснутих осколкових переломів кісток лицьового відділу черепа, крововиливу по оболонки і в тканину головного мозку, що ускладнено набряком, дислокацією головного мозку, що в сукупності є важкими тілесними ушкодженнями, небезпечними для життя, внаслідок чого наступила смерть потерпілої.

Складіть психологічний портрет невідомого злочинця із застосуванням різних методик профілювання.

12. В позааудиторний час за аналізом публікацій в засобах масової інформації щодо вчиненого злочину скласти психологічний портрет злочинця.

Список додаткової літератури:

Антонян Ю. М., Юстицкий В.В. Несовершеннолетние преступники с акцентуациями характера: Учеб. пособие. М.: НИИ Мин-ва внутр. дел РФ, 1993. 116 с.

Антонян Ю.М., А.А. Ткаченко. Сексуальные преступления: Научно-популярное исследование. М.: Амальтея, 1993. 320 с.

Блэкборн Р. Психология криминального поведения. СПб.: Питер принт, 2004. 495 с.

Будіянський М.Ф. Кримінальна психологія: навчальний посібник. Одеса: Фенікс, 2011. 382 с.

Зелинский А.Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении. Харьков : Вища школа, 1986. 168 с.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія : посіб. для підгот. до іспиту. Харків : Право, 2019. 192 с.

Медведев В. С. Кримінальна психологія: Підручник. К.: Атіка, 2004. 368 с.

Менделевич В.Д. Руководство по аддиктологии. СПб.: Речь, 2007. 768с.

Мухіна Г.В. Юридична психологія: навчально-методичний посібник / за заг. ред. В. М. Бесчастного. Київ: ВД “Дакор”, 2019. 236 с.

Тест Сонді [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://psytests.org/szondi/szondi-run.html>

Шевцов С. О. Психолого-криміналістичний портрет невстановленого злочинця: монографія. Харків: Експертна служба України, 2011. 84 с.

Тема 13. Пенітенціарна психологія (2 години)

- 1. Поняття, предмет, завдання та місце пенітенціарної психології в системі юридичної психології.**
- 2. Методи впливу на засуджених.**
- 3. Мікроколективи засуджених (формальні та неформальні).**
- 4. Адаптація засуджених до нових умов життя.**
- 5. Види покарання та їх вплив на особу засудженого.**
- 6. Стратифікація. Види та функції лідерів.**
- 7. Пенітенціарна субкультура: поняття, функції, структура, атрибути.**

8. Ресоціалізація засуджених.
9. Конфлікти в пенітенціарному середовищі та способи їх вирішення.

Завдання:

1. Назвіть основні групи закономірностей, які вивчаються пенітенціарною психологією.

2. Накресліть схему зв'язків пенітенціарної психології з іншими галузями знань. Розкрийте зміст та значення таких зв'язків.

3. Визначте методи пенітенціарної психології та напрями їх застосування в практичній діяльності в процесі виконання покарань.

4. За результатами психодіагностичного дослідження основними індивідуально-психологічними особливостями засудженого за вбивство Б. є: емоційна нестійкість, схильність до різкої зміни настрою, імпульсивність, агресивність, обумовленість поведінки гостро актуальними емоціями, запальність, знижений емоційно-вольовий контроль, вразливість і чутливість, риси демонстративності, завзятість, образливість, дратівливість, запальність, знижений емоційно-вольовий самоконтроль, вільне ставлення до загальноприйнятих правил і норм, товариськість, активність у встановленні міжособистісних контактів, лідерські якості, конфліктність, вразливе самолюбство. Б. не виявляє ознак підвищеного фантазування.

Провідними потребами та домінуючими мотивами поведінки Б. є: потреба у відстоюванні своїх установок, потреба у визнанні, прагнення до лідерства, жага постійної уваги, потреба в самоповазі та повазі з боку значущих оточуючих.

Проаналізуйте індивідуально-психологічні властивості засудженого та визначте особливості відбування покарання та можливі заходи впливу на Б.

5. Засуджений В. 1967 р.н. до 5 років позбавлення волі, неодружений, дітей не має. В колективі засуджених повагою не користується, іншими засудженими до спілкування не залучається. Має стійку позицію щодо ігнорування вимог встановленого режиму відбування покарання. Неодноразово висловлювався, що має бажання потрапити до іншої установи із нижчим рівнем безпеки або, взагалі, до лікарні. Навмисно спричинив собі ушкодження загостреним металевим цвяхом довжиною 100 мм, в результаті чого отримав проникаюче поранення грудної клітини із

пошкодженням лівого легеня. Від отриманого пошкодження засуджений В. помер.

Визначте психологічні особливості перебування В. у середовищі засуджених.

6. На підставі аналізу акцентуацій особистості визначте можливі варіанти розподілу засуджених за сумісним перебуванням у місцях відбування покарань.

7. Визначте та обґрунтуйте, в який період відбування покарання найбільш можливо переживання засудженими позитивних психічних станів.

8. Психологічна характеристика відбуваючого покарання Петренко. Психічні стани (на фізіологічному, поведінковому, комунікативному рівнях, в моторній, емоційній та когнітивній сферах) відрізняються стійкістю. Емоційний фон характеризується врівноваженістю й балансом. Особистісні реакції засудженого на факт позбавлення волі стабілізуються. Петренко живе сьогоднішніми нагальними проблемами з надією на майбутнє. Однак, віддаленість цього майбутнього періодично призводить до труднощів в адекватному реагуванні й пристосуванні до існуючої життєвої ситуації. На якому періоді - адаптації, виправлення або підготовки до звільнення знаходиться засуджений?

9. Ділова гра: «Реадаптація засуджених». Студентам пропонується об'єднатися в 4 групи (виконавча влада, законодавча влада, правоохоронні органи, ЗМІ). Кожна група окремо виконує завдання: запропонувати програму дій, щодо допомоги у реадaptaції підвищення ефективності дозволяє «сформувати людину з високим рівнем правосвідомості». Група, здійснюючи публічну захист свого рішення перед іншими групами розкриває основні механізми правової соціалізації.

10. Із засудженим Черненком було проведено проєктивну методіку «Неіснуюча тварина», за результатами якої отримано наступні дані: малюнок розташовано у верхній частині аркуша, голова тварини намальована «анфас», має довгі гострі вуха та роги, рот з великою кількістю зубів. Лапи тварини односпрямовані, мають гострі кігті. Окрім лап тулуб має великі крила, хвіст, спрямований вправо вгору, та панцир з гострими голками. Тварина має назву «Крокожор».

Надайте психологічний портрет засудженого.

11. Провести ділову гру «бесіда», консультування (за основу взяти будь-яку конфліктну ситуацію серед засуджених).

12. Який процес в середовищі засуджених характеризують наступні ознаки?

Суворий поділ на "своїх і чужих"; однозначне визначення статусів і ролей засуджених з жорстким визначенням прав та обов'язків; стійкість статусу (спроби його позбутися, користуватися привілеями не за статусом суворо караються); ускладненість його мобільності вгору при полегшеній мобільності вниз; чітка суббордінація в міжособистісних відносинах "верхів" і "низів"; нещадна експлуатація та притиснення "низів" "верхами"; автономність існування кожного шару; соціальне таврування.

13. Кравенко в процесі відбування покарання не конфліктує з іншими засудженими, чесно працює, не порушує режим, не створює перешкод інтересам інших засуджених, спокійно займається своєю справою, не привертаючи уваги адміністрації, не експлуатує інших засуджених, підпорядковується прямими наказами адміністрації, але відкрито не взаємодіє з її представниками. При звільненні планує вести законслухняний спосіб життя.

До якої категорії засуджених слід віднести Кравенко?

14. Робота із ресоціалізації серед засуджених охоплює наступні основні напрями (форми): агітаційно-пропагандистська, виробничо-масова, культурно-масова, індивідуально-виховна, психокорекційна, релігійна робота, залучення до впливу рідних засудженого.

1) Який із зазначених напрямків впливу містить у собі як загальне, так і специфічне психологічне «навантаження», тобто рівні впливу на психіку особистості та групи. 2) Які індивідуально-психологічні та соціально-психологічні особливості слід враховувати при організації та проведенні серед засуджених виховних заходів? 3) Назвіть сильні та слабкі сторони кожного з напрямів. 4) Які психологічні механізми підвищення ефективності зазначеної роботи? 5) Назвіть заходи для кожного з напрямів виховної роботи.

15. Серед засуджених переважає зневіра, розпач, апатія. Мають місце прояви «дідовщини». Періодично агресивно налаштовані особи вступають у протиріччя з іншими членами колективу й начальником загону. Дисципліна на низькому рівні. Міжособистісні відносини складаються стихійно, без спрямовуючого впливу начальника загону, під впливом морально незрілих особистостей. Поширене тиснення на засуджених, приниження їх особистої гідності, прагнення до переваги, нав'язування своєї волі більш слабким. Потреби у спілкуванні, визнанні, повазі, дружбі, розкритті здібностей задоволені недостатньо.

Які з перерахованих компонентів психологічної структури колективу засуджених негативно впливають на його функціонування?

16. Засуджений Максимов – лідер групи негативної спрямованості, здійснює значний вплив на інших засуджених. Систематично порушує

режим утримання, постійно ухиляється від роботи на виробництві, має низку стягнень.

1) Яким чином співробітник установи виконання покарань може нейтралізувати негативний вплив зазначеного засудженого на інших засуджених? 2) Яку допомогу може надати психолог у виховній роботі із засудженим?

17. Визначити причини й спосіб подолання психологічних бар'єрів у спілкуванні працівника установи виконання покарань з засудженим.

Список додаткової літератури:

Журавель Т. В., Вовк В. М., Калівошко В. К. Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх. Методичний посібник. К.: Версо-04, 2012. 168 с.

Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія : посіб. для підгот. до іспиту. Харків : Право, 2019. 192 с.

Кривуша В.І. Особливості ресоціалізації неповнолітніх злочинців. К.: «МП Леся», 2000. 140 с.

Кримінально-виконавча психологія: підручник / за заг. ред. В.Й. Бочелюка, Т.А. Денисової, О.М. Тогочинського. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 630 с.

Лукашевич С. Ю. Попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі. Х.: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 103 с.

Морозов О. М., Морозова Т. Р. Агресивні засуджені: монографія. К.: «МП Леся», 2000. 204 с.

Опросник В. В. Бойко “Определение интегральных форм коммуникативной агрессивности”[Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://psyera.ru/4974/opredelenie-integralnyh-form-kommunikativnoy-agressivnosti-vv-boyko>

Основи пенітенціарної педагогіки і психології : Навчальний посібник / С. Ю. Замула, В. А. Костенко, В. І. Мандра, Б. В. Падалець, С. І. Скоков / під ред. акад. В. М. Синьова. Біла Церква: Білоцерківське училище ППП КВС, 2003. 101 с.

Робоча книга пенітенціарного психолога / За ред. В. М. Синьова, В. С. Медведєва. К.: «МП Леся», 2000. 224 с.

Синьов В.М. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців. К., 1997. 272 с.

Старков О. В. Кримінальна субкультура: спецкурс. М.: Волтерс Клувер, 2010. 240 с.

Степанюк А.Х. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі: моногр. Х.: Кросс- роуд, 2011. 323 с.

Тест “Несуществующее животное”
[Электронный ресурс] - Режим доступа: http://azps.ru/tests/tests_animal.html

Тест Розенцвейга. Методика рисуночной фрустрации. Взрослый вариант (модификация Н. В. Тарабриной) [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://vsetesti.ru/400/>

Тест руки Вагнера [Электронный ресурс]- Режим доступа: <https://dytpsyholog.com/2015/03/27/тест-руки-вагнера-діагностика-агресии/>

Третьяк О. С., Чебоненко С. О. Пенітенціарна психологія: навчальний посібник. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2011. 219 с.

Шкала реактивной и личностной тревожности / Методика Спилбергера-Ханина [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://seminarov.net/shkala-reaktivnoj-i-lichnostnoj-trevozhnosti-metodika-spilbergera-hanina.html>

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Загальний розрахунок годин лекцій, практичних занять та самостійної роботи.....	5
Плани та завдання до практичних занять і самостійної роботи. Загальні положення.....	8
Список літератури до всіх тем.....	8
Тема 1. Предмет, система, методи, історія розвитку та сучасний стан юридичної психології.....	10
Тема 2. Особистість і структура її психологічних властивостей.....	12
Тема 3. Система психічних процесів. Емоції та воля.....	16
Тема 4. Психологічний аналіз діяльності людини. Психологія доказування..	18
Тема 5. Психологія огляду місця події.....	21
Тема 6. Психологія допиту.....	26
Тема 7. Психологія обшуку.....	30
Тема 8. Психологія пред'явлення для впізнання.....	33
Тема 9. Психологія слідчого експерименту.....	36
Тема 10. Психологія судового процесу. Психологія судових дій.....	39
Тема 11. Судово-психологічна експертиза.....	42
Тема 12. Кримінальна психологія.....	49
Тема 13. Пенітенціарна психологія	53

Навчальне видання

Електронне видання

**МАТЕРІАЛИ
ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ»**

(обов'язкова)

для студентів денної форми навчання

другого (магістерського) освітньо-кваліфікаційного рівня
галузі знань 08 «Право»
спеціальності 081 «Право»

У к л а д а ч і:

ШЕПТЬКО Валерій Юрійович,
ШЕВЧУК Віктор Михайлович
БЛОУС Василь Васильович,
КОСТЕНКО Марина Володимирівна,
ПАВЛЮК Наталія Вікторівна,
ЧОРНИЙ Геннадій Олексійович.

Відповідальний за випуск В. Ю. Шепітько